

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nur Araştırmaları Dergisi

Molla Musa Celâlî'nin Bediüzzaman Said Nursî'nin Kızıl İcâz Şerhi Üzerine Yazdığı Ta'likat Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Mehmet Salih GEÇİT

Profesör Dr.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,

İslami İlimler Fakültesi,

Temel İslam Bilimleri Bölümü,

Kelam Ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim

Dalı

Ağrı, TÜRKİYE

msgecit@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7212-2291>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 07/09/2024

Kabul: 20/12/2024

Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf:

Geçit, Mehmet Salih. "Molla Musa Celâlî'nin Bediüzzaman Said Nursî'nin Kızıl İcâz Şerhi Üzerine Yazdığı Talikat Hakkında Genel Bir Değerlendirme". Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi 4 (Aralık 2024), 6-39.

Öz

Molla Musa Celâlî, doğu uleması içerisinde hem tadrîs faaliyetleri hem de te'lîf çalışmaları açısından çok velût ve gayretli olan bir âlimdir. Gençlik yıllarında tahkîk ve tetkîk esasına bağlı şekilde ilim tahsil eden, talebeliği ve müderrisliği döneminde bölgenin en önemli âlimlerine müracaat ederek ilmî müşkilâtını halleden, İslâmî ilimlerde çok sayıda kitap mütalaa edip ders veren, aynı zamanda çok sayıda talebe yetiştiren bir âlim olarak tanınmaktadır. Bütün bu ilmî faaliyetleri arasında özellikle ömrünün son yirmi senesinde birçok ilim dalında eserler yazmıştır. Bu eserler içerisinde Bediüzzaman Said Nursî'ye ait *İşârâtu'l-İcâz*, *Muhâkemât* ve *Kızıl İcâz* eserleri üzerinde haşiyeler yazmış ve ta'likât çalışması yapmıştır. Molla Musa Celâlî "Ta'likat" isimli üzerinde yazılan Molla Abdülmecid Nursi ile Molla Sadreddin Yüksel'e ait ta'likleri de nakletmiş, onlardan istifade etmiş ve onları geliştirerek yeni bir eser meydana geliştirmiştir. Böylece kızıl icaz literatürüne yeni bir katkıda bulunmuştur. Bediüzzaman Said Nursî'nin bu çalışmada Molla Musa Celâlî'nin Said Nursî'ye ait *Kızıl İcâz* eseri üzerindeki *Ta'likât Ala Kızıl İcâz* adlı eserini inceleyip bu eserde takip edilen metodu, eserin kaynaklarını, Molla Musa Celâlî'nin bu eseriyle Risâle-i Nûr'a olan bilimsel katkılarını ve mantık ilmi konusunda bu eser aracılığıyla yaptığı hizmetini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Süllem, Bediüzzaman, Molla Musa Celâlî, Ta'likat

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nûr Araştırmaları Dergisi

A General Evaluation Of The Ta'likat Written By Molla Musa Celâlî On Bediuzzaman Said Nursî's Kızıl İcâz Commentary

Mehmet Salih GEÇİT

Professor Dr.

Ağrı İbrahim Çeçen University

Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Department of Kalam and Belief in Islamic
Sects

Ağrı, TÜRKİYE

msgecit@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7212-2291>

Research Article

History

Received: 07/09/2024

Accepted: 20/12/2024

Published: 31/12/2024

Pub Date Season: December

Plagiarism

This article has been reviewed by
at least two referees and scanned
via a plagiarism software.

Copyright

This work is licensed under

Creative Commons

AttributionNonCommercial 4.0

International License (CC BY NC)

Ethical Statement

It is declared that scientific and
ethical principles have been
followed while carrying out and
writing this study and that all the
sources used have been properly
cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Geçit, Mehmet Salih. "Molla Musa Celâlî'nin
Bediuzzaman Said Nursî'nin Kızıl İcâz Şerhi
Üzerine Yazdığı Talikat Hakkında Genel Bir
Değerlendirme". Muhakemat Uluslararası
Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi 4 (Aralık
2024), 6-39.

Abstract

Molla Musa Celâlî is a scholar among the Eastern ulama known for his prolific and diligent efforts in both teaching and scholarly writing. During his youth, he pursued knowledge rigorously, resolving scholarly difficulties by consulting the region's foremost scholars. He is recognized for his extensive study and teaching of various Islamic sciences and for training numerous students. Among his scholarly activities, he authored several works, particularly in the last twenty years of his life. Notably, he wrote annotations and commentaries on Bediuzzaman Said Nursî's works, including *Işârâtü'l-İ'câz*, *Muhâkemât*, and *Kızıl İcâz*. In these works, Bediüzzaman Said Nursî's *Işârâtü'l-İ'câz*, *Muhâkemât*, and *Kızıl İcâz* have been annotated, and a ta'likât (explanatory) study has been conducted. Molla Musa Celali has also transferred the tal'iks written by Molla Abdülmeçid Nursi and Molla Sadreddin Yüksel on the work titled *Ta'likat*, benefiting from them, and developed a new work by building upon them. Thus, he has made a new contribution to the literature of *Kızıl İcâz*. This study examines Molla Musa Celâlî's commentary titled *Talikât Ala Kızıl İcâz* on Said Nursî's *Kızıl İcâz*. It focuses on the methodology employed in this commentary, its sources, Molla Musa Celâlî's scholarly contributions to the *Risâle-i Nûr*, and his contributions to the field of logic through this work.

Keywords: Logic, as-Süllem, Bediuzzaman, Molla Musa Celâlî, at-Ta'likât

Giriş

Molla Musa Celâli'nin Bediüzzaman Said Nursî'nin *Kızıl İcâz* şerhi üzerine yazdığı talikat, önemli bir ilmî eser olmanın yanı sıra, İslam dünyasında mantık ilmi üzerine son yıllarda yazılmış olan çalışmalar arasında önemli bir eser olarak da kabul edilebilir. Celâli, özellikle ülkemizin Şark Medreselerinde hem içinde bulunduğumuz dönemin önemli bir âlimi olarak tanınmakta, hem de özellikle Risâle-i Nûr külliyyatına farklı eserleriyle katkıda bulunan bir alim olarak bilinmektedir. Onun mantık ilmi ve özellikle *Kızıl İcâz* üzerindeki çalışması hem ilmi gelenekleri derinlemesine kavrayışı hem de bu geleneği modern araştırmacıların dikkatine sunmaya yönelik bir çaba olması itibarıyla dikkate değerdir.

Molla Musa Celâli'nin *Kızıl İcâz Şerhi*, Bediüzzaman Said Nursî'nin *Kızıl İcâz* eserinin üzerinde yaptığı talikat ve açıklamalardır. Celâli, Said Nursî'nin mantık ilmi ve kelâm konusundaki derin bilgi birikimini inceleyerek, metnin daha anlaşılır hale gelmesi için birçok açıklama yapmıştır. Celâli'nin bu eseri, *Risâle-i Nûr* külliyyatının mantık temeline dair önemli bir anahtar niteliğindedir. *Kızıl İcâz* şerhi, Nursî'nin orijinal eserini açıklamakla birlikte, aynı zamanda mantığın felsefi ve pratik boyutlarına dair Celâli'nin kendi yorumlarını da içermektedir.

Celâli'nin metodu, klasik mantık ilmi ile ilgili geleneksel yaklaşımları bir araya getirip anlaşılır hale getirmeyi ve araştırmacıların buradan hareketle modern bir bakış açısıyla bu bilgileri değerlendirip geliştirmelerinin yollarını açmayı hedeflemektedir. Esasında, Celâli'nin bu talikatı, mantık ilminin İslam dünyasındaki klasik temsilcilerinin görüşlerine yer verirken, aynı zamanda mantık ilmini Risâle-i Nûr'un felsefi çerçevesiyle harmanlayarak farklı bir yorum sunmaktadır. Özellikle, mantık ilminin insanın düşünsel faaliyetlerine katkısı ve düşünceyi doğru yönlendirmedeki rolü üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, *Kızıl İcâz*'in mantık ve kelâm ilmi içindeki önemli yerini daha da pekiştiren bir referans kaynağıdır. Aşağıda hem *Kızıl İcâz* adlı kitabın hem de *Ta'likat*'in önemi konusunda bilgi verilecektir.

1. Kızıl İcâz Kitabının Metni Olan Süllem Hakkında Genel Malumat

Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Seyyidî Muhammed es-Sagîr el-Ahdarî el-Bentiyûsî (ö. 983/1575-76) tarafından yazılan ve kısa adıyla "*Süllem*" olarak meşhur olan bu mantık kitabının tam ismi "*es-Süllemü'l-münevrağ fi 'ilmi'l-mantık* (السلّم المنورق في علم المنطق)" şeklindedir. El-Ahdarî diye meşhur olan müellifin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Cezayirli bir âlim olarak bilinmektedir. El-Mağribî el-Malikî nisbesi de kendisine izafe edilmektedir.¹ El-Ahdarî kendisini Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sahabîlerinden olan Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Amr es-Süllemî'ye nisbet ederdi.² İlim ehli olan bir aileden yetiştiği, babası Muhammed es-Sagîr ve abisi Ahmed'den ilim öğrendiği, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerin yanında mantık, uzay bilimi, felek ilmi, heyet ilmi, usturlap ilmi, hesap ilmi ve diğer bazı ilimlerde mütehasıs olduğu, çok sayıda (30'dan fazla) kitap metnini manzum hale getirip gecesini ibadet, zikir ve halvet ile gündüzünü de ders vermek, kitap okumak ve kitap yazmakla geçirdiği, genç yaşta büyük bir ilmî seviyeye nail olup 33 (otuz üç) senelik hayatına bütün bunları sığdırdığı ve 21 yaşında "*Süllem*" adlı eseri yazdığı beyan edilmektedir.³ Doğum tarihi hakkında çeşitli tarihler verilse de 918 (1512-13) veya 910 hicrî yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Cezayir'in Biskire (Biskra) şehrinde 983/1585 yılında vefat etmiştir. Kabri, şehrin güneyba-

1 Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002, 3/331-332; Abdurrahmân b. Muhammed el-Ahdarî, *es-Süllem el-Münevrağ*, Daru'l-Haşimî, İstanbul, 2015, s. 4. (Müellifin Hayatı Kısmı).

2 ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, 3/331-332; Abdurrahmân b. Muhammed el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, Daru'l-Haşimî, İstanbul, 2017, s. z. (Müellifin Hayatı Kısmı).

3 Buzyânî ed-Derrâci, Abdurrahman *el-Ahdarî el-Alimu'süfîyyu'llezi Tefewweqa fi Asrihi*, Cezair, 2009, s. 6-15. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D8%A8%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%85%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AE%D8%B6%D8%B1%D9%8A (Erişim: 11.08.2024)

tısında bulunan Bentiyus'taki zâviyede olup türbesi halen ziyaret edilmektedir.⁴

el-Ahdarî'nin bu kitabı mantık ilminin konularını manzum bir şekilde ele alan bir eserdir. Eseri 941 yılında 21 yaşında iken manzum hale getirdiği belirtilmektedir.⁵ Bu eserin, XIII. yüzyılın büyük mantıkçısı Esîrüddin el-Ebherî'ye ait *İsâgûci* adlı kitabın manzum şekli olduğu belirtilmektedir. TDV İslâm Ansiklopedisinde kitapla ilgili şu muhtasar bilgiler verilmektedir: “Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *es-Süllem*'e ilk şerhi yine Ahdarî yazmıştır. Daha sonra üzerinde pek çok çalışma yapılan kasidenin en meşhur şerhi, Demenhûrî tarafından yazılmış olan “*Îzâhu 'l-mübhem min me'âni's-Süllem*”dir.⁶ Osmanlı âlimlerinden Rifat Efendi tarafından “*Vesiletü 'l-ikân*” adıyla yapılmış bir Türkçe tercüme ve şerhi de bulunan eser gerek müstakil olarak gerekse şerhleriyle birlikte birçok defa basılmıştır. *es-Süllem*'in Fransızca tercümesi (J. D. Luciani, *Le Soullam*, Cezayir 1921) de neşredilmiştir.”⁷

es-Süllem mantık kitapları içerisinde en çok itibar göre manzum eserdir. el-Ahdarî bu eseri evvela metin olarak yazmış, daha sonra da gelen ısrarlı talepler üzerine kendisi şerh etmiştir.⁸ Eserde mantık ilmine dair kaideler bir bütün olarak bir araya getirilmiştir. 144 beyitten oluşan bu mantık kitabında hamdele ve salvele kısmından sonra mantık ilminin faydalarından bahsetmekte, onun dil eğitimi açısından nahiv ilmi derecesinde olduğunu, insanları yanlış düşünmekten koruyup dakik düşünceye götürdüğünü ifade etmektedir. Daha sonra bu manzum eserde mantık ilminin kaidelerini, usullerini, farklı dallarını ve alt konularını ele aldığı, bu konularla ilgili yazdığı bu eseri “*Süllemü 'l-Münevrak*” şeklinde adlandırdığını, bu kitabın mübtedilere yönelik olarak yazıldığını, ancak zamanla mantık ilmi hakkında yazılan mutavvel kitaplara hazırlayıcı olduğunu, kitabı okuyanların mantık ilminin semasına yükseleceğini belirtmektedir.⁹

Giriş bahsinde bir de İslâm ilim mirası içinde mantık ilminin değerine ve mantık ilmi konusunda âlimlerin görüşlerine kısaca işâret etmektedir. Bu çerçevede mantık ilmine muhâlefet edip onunla iştilal etmenin caiz olmadığını beyan eden âlimlerle birlikte diğer âlimleri de taksim ederek ulemanın bu konuda üç görüş beyan ettiklerini belirtmektedir:

- a. Mantık ilmiyle iştilal etmek haramdır diyen İbn Salah ve Nevevî,
- b. Mantık ilmini öğrenmenin gerekli olduğunu söyleyen âlimler,
- c. Mantık ilmiyle iştilal etmek caizdir diyen âlimler.

el-Ahdarî bu son görüşe meşhur ve sahih görüş demektedir. Zira ona göre mantık ilmiyle uğraşan ve bu konuda bir meleke kesp eden kişi Kur'an ve Sünneti de doğru anlar, bu konuda hidayet yoluna ulaşma imkânı bulur.¹⁰ Bundan sonra mantıkla ilgili konulara geçip ilim, idrak, tasdik, hadis/muhdes ilim, nazar, delalet-ı vaz'ıyye, lafızlarla ilgili bahisler, külliyyât-ı hamse, lafızların manaya nisbeti, mürekkebe lafızlar, kül-külliye, cüz-cüz'ıyye, muarrefât, had, resm ve kısımları, kazıyye ve kısımları, tenakuz, aks, kıyas ve kıyasla ilgili bahisler, kıyas türleri, istikra, temsil, hüccet, burhan ve kısımları, burhanda hataya düşme konularını işlemektedir. En sonda hatime bölümünde kitabı bitirdiğinden dolayı Yüce Allah'a hamd etmekte, kitabı yazdığı tarihle ilgili bilgi vermekte, çağının dini ve sosyal durumu hakkında bilgi vermekte, ayrıca insanları ıslah etme konusunda hikmetli, sabırlı ve mantıklı bir tarzda vaaz ve nasihat etmenin gerekli olduğunu söyleyip tekrar Hz. Muhammed'e salat okumakta ve Yüce Allah'tan taksiratı hakkında af ve mağ-

4 ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, 3/331-332; M. Naci Bolay, “Ahdarî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, 1/508.

5 ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, 3/331-332; el-Ahdarî, *es-Süllem el-Münevrak*, 4; el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, s. z. (Müellifin Hayatı Kısmı).

6 Ahmed b. Abdülmun'im ed-Demenhûrî, *Îzâhu 'l-Mübhem min Meâni's-Süllem*, Haşimi Yayınevi, İstanbul, 2017.

7 ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, 3/331-332; M. Naci Bolay, “AHDARÎ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, 1/508.

8 el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, 17-18.

9 el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, 134 (Metin Bölümü).

10 el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, 134-135.

fiiret dilemektedir.¹¹ Bu sözleriyle mantık ilminin sadece felsefe ve diğere aklı ilimlerde hatadan korunma ve doğru düşünme usul ve kaidelerini öğrenme ilmi olmadığını, aynı zamanda dini ilimler ve dini hayatta hikmetli söz ve davranış gösterme, hidâyet ile dalâleti birbirinden ayırt etme konusunda da faydalı bir bilim dalı olduğunu imâ ve telmih etmektedir.

Medreselerde büyük bir itibar görüp asırlarca okutulan bu kitap üzerinde birçok şerh, hâşiyeye ve ta'likât çalışması da yapılmıştır. Bunlar arasında Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilmün'im b. Yûsuf ed-Demenhûrî el-Mezâhibî (ö. 1192/1778)'nin *İzâhu'l-mübhem min me'âni's-Süllem*, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860)'nin *Hâşiyeye 'alâ metni's-Süllemi'l-münevrağ*, Ebü'l-Mevâhib Muhammed Habîbullâh b. Abdillâh b. Ahmed Mâye'bâ el-Cekenî eş-Şinkîti (1878-1944)'nin *es-Sebkü'l-bedî'i'l-muhkem fi şerhi nazmi's-Süllem* şerhleri meşhurdur.¹² Bunların yanında şu müelliflerin de *Süllem* üzerinde şerh ve hâşiyeleri vardır: Kuveysinî (bsk. h.1354), Cündî (bsk. 1386/1966), Melevî (bsk. h.1355), Sabbân (1357/1938), Enbâbî (bsk. h.1297), Fûde (bsk. 1424/2003), Bilal (bsk. 1424/2003), Rifat (bsk. 1317/1900), Nedim (bsk. h.1303). Bu çerçevede Bediüzzaman Said Nursî de "Kızıl İcâz" adlı şerhi yazmıştır.¹³ *Süllem*, Mahmud Nedim tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁴

2. Süllem Kitabının Aslı Olan İsağoci Hakkında Genel Malumat

Süllem kitabının aslı *İsağoci* adlı kitaptır. Bu kitap da Esîruddin Muhammed b. Mufaddal b. Ömer el-Ebherî tarafından yazılıp asırlar boyunca Osmanlı medreselerinde ve Şark medreselerinde okutulan kitaptır. Bu kitap esas itibarıyla Yunan Felsefesi dönemindeki İsağoci kavramına ve kitabına dayanmaktadır.¹⁵ Esîruddin el-Ebherî, Kuzey İran'da Zencân'ın güney doğusunda olan "Ebher" kasabasında dünyaya gelmiş bir âlimdir. Ebher'de okumaya başlayan müellif, eğitimini Horasan ve Bağdat'ta tamamlamıştır. Dönemin önemli âlimlerinden olan Kemaleddin b. Yunus'un talebesi, İbn Hallikân'ın hocasıdır. Bir müddet Musul sarayında himaye gördükten sonra Erbil'e geçmiştir. Anadolu'ya seyahatlerde bulunmuştur. Ebherî Müslüman bir filozof, astronom, astrolog, matematikçi ve mantıkçıdır. 663/1265 yılında vefat etmiştir.¹⁶

Onun yazdığı "*İsağoci*" eseri, Süryânî asıllı Yeni Eflâtuncu filozof Porphyrios'un (ö. 304), Aristo'nun mantık kitaplarının ilki olan *Kategoriler*'in anlaşılmasını sağlamak amacıyla kaleme aldığı, bu sebeple de *isagoge* (eisagoge "giriş") adını verdiği eserine dayanmaktadır. Porphyrios'un bu eseri Arapçaya tercüme edildikten sonra farklı tercüme ve şerhler yoluyla İslâm Felsefesinin bir parçası olmuştur. Bu sebeple İslâm dünyasında mantıkla ilgili yazılan bazı eserler bu isimle yazılmıştır. Furfûriyûs'un yazdığı eser, esas itibarıyla yazarının "beş ses" veya "beş lafız" (quinqui voces) dediği "beş küllî"yi ele almaktadır. İbnü'n-Nedîm'in kaydettiğine göre¹⁷ III. (IX.) yüzyılda Ebü'l-Kâsım er-Rakî eseri Süryânîce'den Arapçaya tercüme etmiştir. Daha sonra Yahyâ b. Adî'nin de çevirdiği eserin Ebû Osman ed-Dımaşkî'ye ait olan çevirisi günümüze ulaşmıştır. Kitap, Arapçaya çevrildiği dönemden itibaren İslâm kültür dünyasında Grekçe ismi Arapçadaki söylenişle *İsâğücî* olarak anılmış, Müslüman müellifler de eserin tercüme ve şerhleriyle aynı mahiyetteki telifleri için ya bu ismi veya Arapçadaki karşılığı olan "el-medhal" kelimesini kullanmışlardır.¹⁸ Burada işaret etmek gerekir ki Müslüman âlimlerin Aristo ve Porphyrios'un çalışmalarına dayanması, yazdıkları eserlerin tamamen onların kopyası veya motamot/lafzî tercümesi olduğu anlamına gelmez. Zira eserler mukayese edildiğinde her bir eserin diğerlerinden faydalanmakla birlikte farklı sistem, taksimat

11 el-Ahdarî, *Şerhu's-Süllem*, 141-142.

12 Bkz. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ahdari/iliskili-maddeler> (Erişim: 12.08.2024).

13 https://ia904708.us.archive.org/zip_dir.php?path=/13/items/Ahdari-Es-Sullemul-Munevrağ-Serh-Hasiye-Takrir.zip&format=s=TEXT%20PDF,IMAGE%20CONTAINER%20PDF (Erişim: 12.08.2024).

14 Mahmud Nedim, *Senedü'l-Muhkem fi Tercümetü's-Süllem*, İstanbul 1317.

15 Rauf Pehlivan Gür, *İsağücî Tercümesi*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987, s. 6.

16 Rauf Pehlivan Gür, *İsağücî Tercümesi*, 9; Murat Nergis, *İsağoci Tercümesi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11-12.

17 *el-Fihrist*, s. 354-355. Bingöl, "İsâğücî", *Tdv İslâm Ansiklopedisi'nden naklen*.

18 Abdulkuddüs Bingöl, "İsâğücî", *Tdv İslâm Ansiklopedisi*, Tdv Yayınları, İstanbul, 2000, 22/488-489; Rauf Pehlivan Gür, *İsağücî Tercümesi*, 7.

ve konu sıralamasına sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda İslâm ilim tarihindeki İsağoci geleneğinde de Aristo ve Furfûriyûs'un kitaplarının yanı sıra Kindî, Farabî, İbn Sina gibi ilk dönem mütercimlerin eserlerinden oluşan bir koalisyona ve kompozisyona rastlanmaktadır.

İsağoci kitabını Organon'un bazı kısımları ile birlikte ilk defa şerh ve tefsir eden Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî (ö. 252/866 [?])'dir.¹⁹ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî (ö. 339/950)'nin de “*İsağoci*” adlı kitabı vardır. Bu eser “*Aristo Kategorilerine Giriş*” anlamında olup eserde kelimelerin ve mefhumların küllî ve cüz'î hallerindeki münasebetleri araştırılmaktadır.²⁰ Farabî'den sonra İbn Sina, İbn Rüşd, Gazâlî, Fahreddin er-Râzî, Seyyid Şerif Cürcânî, Esirüddin el-Ebherî, Kazvinî Aristo Mantığı temeline dayanan ve İsağoci geleneğine dair eserler yazmışlardır.²¹ Molla Fenarî de “*Şerh-i İsağoci*” adlı kitap yazmıştır.²² Osmanlı medreselerinde Esirüddin el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî (ö. 663/1265 [?])'nin “*İsağoci*” adlı eseri ile Ebü'l-Hasen Necmüddin Debîrân Alî b. Ömer b. Alî el-Kâtîbî el-Kazvinî (ö. 675/1277)'nin “*er-Risâletü 'ş-şemsiyye fi 'l-kavâ 'idi 'l-mantıkiyye*” adlı mantık eserleri yüzyıllarca okutulmuştur.²³ Bu iki kitap, esasını Aristo mantığından alıp Farabî ve İbn Sina²⁴ geleneğine göre yazılmıştır. Medreselerde en çok okutulan ve şerh ve haşiyeleri yazılan eserlerdir.²⁵

Abdülkuddüs Bingöl bu konuda şunları belirtmektedir:

“III. (IX.) yüzyıldan itibaren İslâm kültür dünyasında felsefe ile uğraşanlar Aristo mantığından ileri derecede yararlanırken Porphyrios'un *İsâgûcî*'sine de büyük ilgi göstermişler; eseri ya orijinal adıyla veya “mantığa giriş” anlamına gelen Arapça bir isimle şerh yahut telhîs etmiş veya eserin muhtevasını kendi mantık çalışmalarının başına koymuşlardır. Bunlar arasında ilk çalışmalar olarak Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin *Kitâb fi 'l-medhal bi-istifâ 'i 'l-kavli fih, Risâle fi 'l-medhali 'l-mantıkî bi 'hîtişârin ve icâz ve Risâle fi 'ş-şavti 'l-hamse* adlı eserlerini, İbnü't-Tayyib es-Serahsî'nin *İhîtişâru Kitâbi İsâgûcî*'sini, Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'nin *Kitâbü İsâgûcî*'sini ve Fârâbî'nin *Kitâbü İsâgûcî ey el-Medhal*'ini saymak mümkündür. Son eser üzerine İbn Bâcce tarafından bir ta'lik yazılmıştır. Bodleian Library'de bulunan ve başındaki *Şerhu 'l-Medhal fi 'lmi 'l-felsefe li-Ebî Nasr b. Tarhân el-Fârâbî* şeklindeki kayda dayanarak Fârâbî'ye atfedilen şerhin orijinal metninin ilk sayfasında eserin hıristiyan filozof Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib'e ait olduğu açıkça belirtilmiştir. İbn Sînâ da ansiklopedik eseri *eş-Şifâ*'ın başında giriş mahiyetindeki özel bölümde mantığa dair bazı genel bilgilerden sonra *İsâgûcî*'nin konusu olan tümellerle ilgili kavramlar üzerinde durmuş, yer yer Furfûriyûs'tan farklı açıklamalar yapmıştır.”²⁶ “İslâm âlimleri tarafından yazılan eserler arasında İbn Sînâ çizgisinin önemli isimlerinden Esirüddin el-Ebherî'nin *İsâgûcî fi 'l-mantık* adlı eserinin özel bir yeri vardır. *er-Risâletü 'l-Eşîriyye fi 'l-mantık* adıyla da tanınan kitap özet bir şekilde klasik mantığın bütün konularını içermektedir; bundan dolayı da medreselerde okutulan ilk ders kitabı olma özelliğini kazanmış, çeşitli şerh ve haşiyeleri yapılmıştır.”²⁷

Ebherî'nin *İsağoci* kitabının içeriği şu şekildedir: Önce bir mukaddime cümlesi kurulup bu eserin mantık ilminde mübtedi olanlar için bilinmesi gerekli temel bilgilerden oluştuğu ifade edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Lafız ve lafız türleri, küllî ve zatînin tarifî, arazî, kavlı-ı şârih, had, resm, kazıyye, tenakuz, aks, kıyas, eşkal, kıyas türleri, beş tümel (burhan, cedel, hatabe, şiir, muğalata) kavramları ele alınmakta ve bun

19 Necip Taylan, *Mantık Problemleri, Tarihçesi*, MÜİFY, İstanbul, 1996, s41.

20 Hasan Küçük, *İslâm'da ve Batıda Mantık*, MÜİFY, İstanbul, 1988, s. 28.

21 Rauf Pehlivan Gür, *İsağoci Tercümesi*, 6.

22 Taylan, *Mantık*, 49.

23 Taylan, *Mantık*, 48.

24 Tam ismi şöyledir: Ebü Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037).

25 Rauf Pehlivan Gür, *İsağoci Tercümesi*, 7.

26 Abdülkuddüs Bingöl, “İsâgûcî”, 22/488-489.

27 Abdülkuddüs Bingöl, “İsâgûcî”, 22/488-489.

kavramlarla ilgili bilgiler verilmektedir.²⁸

Ebherî'nin bu eseri üzerine yazılan şerhler İslâm dünyasında takdir görülmüş ve bu şerhler sayesinde mantık ilmi medreselerde yaygınlaşmıştır. Öyle ki bir süre sonra müfredatın vazgeçilmez derslerinden birisi olmuştur. Bunlar arasında Mahmûd Hasan el-Mağnîsâvî (ö. 1222/1807)'nin *Muğni't-Tullâb* 'ı ile Muhyud-dîn et-Tâlîşî'nin *Hâşiyetu Muhyiddîn alâ Şerhi İcâz Li Hesmekâtî* isimli Şerhin Haşiyesi çok meşhurdur. Bunlarla birlikte İslâm medreselerinde yaygınlaşan bu kitapların tesiriyle çok sayıda eser yazılmıştır. Bingöl bu tesirle yazılmış şerh ve haşiyeleri zikrederken şu isimleri saymaktadır: “Daha sonraki çalışmalar büyük ölçüde Ebherî'nin *İcâz*'si etrafında sürdürülmüştür. Eser üzerine çok sayıda şerh yapılmış olup Molla Fenârî'nin *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye*'si ile Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî el-Kâhîrî'nin *el-Muṭṭala* ' adlı şerhi bunların en meşhurlarıdır. Fenârî'nin şerhi üzerine yapılan haşiyeler arasında Kul (Kavil) Ahmed diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Hıdır'ın şerhi *Kul Ahmed* ve Burhâneddin b. Kemâleddin b. Hâmid'in *el-Fevâ'idü'l-Burhâniyye*'si önemlidir. Bunlardan Kul Ahmed'in şerhi üzerine Ebû Bekir b. Abdülvehhâb el-Halebî bir ta'likât yazmıştır. *İcâz*'ye dair dikkate değer bir başka şerh de Hüsâmeddin Hasan el-Kâtî'ye aittir.²⁹ Bu şerh üzerine Mevlânâ Karaca Ahmed ve Muhammed b. Muhammed el-Berdaî'nin haşiyeleri vardır. Diğer önemli şerhler arasında Nüreddin Ali b. İbrâhim eş-Şîrâzî, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân, Hakîm Şah el-Kazvîni, Hayreddin Hızır b. Ömer el-Atûfi ve Gelenbevî'nin şerhleri sayılabilir.”³⁰

3. Süllem Kitabının Şerhi Olan Kızıl İcâz Hakkında Genel Malumat

Süllem kitabı yazıldıktan sonra üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Bu şerhlerin ilkinin yüne müellif el-Ahdarî “*Şerhu's-Süllemi'l-Münevrak*” adıyla yazmıştır. Bu şerhin mukaddimesinde şöyle demektedir: “*es-Süllemü'l-Münevrak fi İlmi'l-Mantık*” adlı manzum eserimi (ercüze) yazdığımda gördüm ki Allaha hamdolsun bu eser mantık ilmi hakkında yeterli düzeyde bilgi verir, mantık ilminin alt dallarını ve genel maksatlarını bir bütün olarak ihtiva eder vaziyetteydi. Bazı talebe kardeşlerim -Allah onlara ikram eylesin- defalarca bu ercüze üzerine onun dürülü ve kapalı manalarını izah edip açıklayan, metnin oluşumunda eksik olarak görülen kısımları telafi ederek kitaba güç ve kuvvet veren faydalı bir şerh yazmam konusunda ısrar ettiler. Ben de onların bu taleplerine icabet edip bu şerhi yazdım.”³¹

el-Ahdarî'nin kendi metnine yazdığı şerhten sonra yukarıda işaret ettiğimiz gibi bir çok âlim şerh yazmıştır. Bunlar içinde Bediüzzaman Said Nursî de bulunmaktadır. O da gençlik döneminde “*Kızıl İcâz*” adlı bir şerh yazmış ve bu şerhi hem Osmanlı devrinin sonlarında hem de Cumhuriyet devrinin başlarında basılmıştır. Bediüzzaman Mantık İlmi ile ilgili müstakil olarak yazdığı “*Ta'likât*”³² ve “*Kızıl İcâz*”³³ isimli iki eserini Eski Said döneminde kaleme almıştır. 1918'de aza olarak Darü'l-Hikmetü'l-İslâmiye'ye seçilen Üstad, bu kurumda kendisinden istenilen özgeçmişinde, Kızıl İcâz'ı da anarak, şu bilgiyi vermektedir: “Birinci Arabiyü'l-ibare olarak te'lif gerdem olan *İşarat-ül İ'caz* nam tefsir-i şerif ve mantıkta *Talikat* ve *Kızıl İ'caz* nam risalelerle *El-Hutbetü'ş-Şamiye* nam risale-i Arabî...”³⁴ Bediüzzaman *Kastamonu Lahikası*'nda *Kızıl İcâz* hakkında şöyle der:

“Hem Eski Said'in ilm-i mantık noktasında bir şaheser hükmünde bulunan gayr-ı matbu Ta'likât'tan süzülen i'câzlı bir icâz-ı harikada müdakkik ulemaları hayret ve tahsinle dikkate sevk

28 Murat Nergis, *İşagoci Tercümesi*, 17-46.

29 Bu şerhin Arapça ismi “شرح كتاب إيساغوجي في علم المنطق للإمام أثير الدين البهري” şeklindedir. Müellifinin ismi de “حسام الدين حسن الكاتي” şeklindedir.

30 Abdulkuddüs Bingöl, “İcâz”, 22/488-489.

31 El-Ahdarî, *Şerhu'l-Ahdarî al's-Süllem*, 17-18.

32 Said Nursî, *Ta'likat alâ Burhâni'l-Gelenbevî fi'l-Mantık*, Sözlere Yayınları, İstanbul, 1993.

33 Said Nursî, *Kızıl İcâz*, Evkâf Matbaası, İstanbul, 1339.

34 <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-hakiki-tercumanini-bekleyen-eseri-kizil-icaz-1052g.htm> (Erişim: 15-08.2024)

eden matbu Kızıl Îcâz namındaki risale-i mantukiye Risale-i Nur'la bağlanmasına ve şakirtlerinin, âlimler kısmının nazarına göstermek lâyük gördüm; fakat çok derindir.”³⁵

Abdullah Demir bu konuda şöyle der: “*Kızıl Îcâz*, bir *Süllem* haşiyesi olmakla birlikte, diğer hâşiye ve şerhlerden farklı müstakil bir eser gibidir. Üstad Bediüzzaman, *Süllem*'i açıklamaktan ziyade kendisinin mantıkla ilgili görüşlerini ortaya koyarak, öğrencilerinin dikkatlerini artırmayı amaçlamıştır.”³⁶ Nitekim Bediüzzaman da bu manayı te'kiden şöyle demiştir: “Zihinlerin mülâhazada dikkati ve nazarda im'anı alışkanlık haline getirmeleri için ala külli hal bu eseri yazdım. Madem yazıldı, en azından 'bil ki!' ile başlayan konuların mülâhaza edilmesi için yayınlansın.”³⁷

Eserin başında “kızıl” kelimesinin geçmesinin hikmeti konusunda Ahmet Akgündüz'ün Abdulkadir Badıllı'dan naklettiği bilgiye göre Bediüzzaman eserin yazıldığı dönemde doğuda Ziya Gökalp tarafından kavmiyetçi bir ideoloji olarak “Kızıl Elma” fikrinin geliştirildiğini ve *Kızıl Elma* isimli eserin çok kullanıldığını görünce, ona mukabil olarak bu eserin isminin başına “kızıl” ismini takmıştır.³⁸ Böylece *Kızıl Elma* kitabına “*Kızıl Îcâz*” ile cevap vermiştir. Belki de ırkçılık ve kavmiyet davasında bulunan birisinin Kürt ırkına mensup iken Türk ırkçılığının teorisyenliğini yapmış olması Bediüzzaman'a mantıksız geldiğinden ona bir mantık kitabı ile ders vermek istemiştir. Nitekim Ziya Gökalp ile muhtelif vesilelerle tartışan Bediüzzaman onun “Kızıl Elma” görüşüne tenkit bağlamında birçok söz söylediği nakledilmektedir. Örneğin bir sözünde “Köylüyüm diye ta'n etme beni, ben de kibarım, bir kelle soğanı Bin Kızıl Elmaya değişmem!”³⁹ demiştir. Böylece “İttihad-ı İslam” fikrini esas alan birisi olarak kavmi unsuriyetin caiz olmadığı bir durumda mensubu olunmayan bir kavme ait unsuriyete teorisyenlik yapmanın ne kadar mantıksız bir tavır olduğunu zımnen beyan etmiş olmaktadır.

Kızıl Îcâz kitabı Muhammed Nezîr et-Tûrî el-Halîlî tarafından Muhammed Beşîr el-Halîlî'nin bazı ta'likleriyle birlikte 1382 tarihinde Matbaatu't-Terakî tarafından basılmıştır.⁴⁰ Aynı şekilde Abdülmecîd el-Vânî'nin 1385/1965 yılında tamamladığı Şerhiyle birlikte Muhammed Zâhid Doğru'nun tahkik ve tashihiyle basılmıştır.⁴¹ Bu baskıda matbaa ismi ve basılış tarihi yer almamaktadır. Bediüzzaman'ın yazdığı *Kızıl Îcâz* üzerine kardeşi Molla Abdülmecîd Nursî, Molla Sadreddin Yüksel ve Molla Musa Celâli tarafından da ta'likât çalışmaları yapılmıştır. Molla Musa Celâli bunları bir araya getirerek kendi ta'likâtıyla birlikte neşretmiştir.⁴² Buna göre *Kızıl Îcâz* eseri üzerinde Muhammed Beşîr el-Halîlî, Abdülmecîd el-Vânî, Molla Abdülmecîd Nursî, Molla Sadreddin Yüksel ve Molla Musa Celâli şerh, haşiyeye, ta'lik çalışmaları yapmışlardır. Bu ta'lik, şerh ve haşiyeler ile ilgili olarak daha önce bir makale yazdığımızdan konuyla ilgili malumatı oraya havale ediyoruz.⁴³

Bir haber sitesinde konuyla ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “*Kızıl Îcâz*'ın ilk şarihi,⁴⁴ müellifin kardeşi Abdülmecîd Nursî'dir. Malum, Abdülmecîd Nursî, aynı zamanda “*İşaratü'l-Îcâz*” ve “*Mesnevi-i Nuriye*”nin de mütercimidir. 1965 tarihinde yaptığı *Kızıl Îcâz* şerhi, günümüzde, ilk olarak merhum Abdülka-

35 Bediüzzaman Said Nursî, *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınevi, İstanbul 1996, c. 2, s. 1628.

36 Abdullah Demir, “Bediüzzaman Said Nursî'nin Mantıkla ilgili İki Eseri: *Kızıl Îcâz* ve *Talikat*”, *JQSMS: Journal of Quranic Studies and Modern Science* (www.quranicstudiesjournal.com), ISSN: 2734-2336, 2021, Volume 2, Issue 3, p. 61-72.

37 Bediüzzaman Said Nursî, *Kızıl Îcâz*, İstanbul 1995, Sözleryayınevi, s. 164.

38 Ahmet Akgündüz, *Kızıl Îcâz Tercümesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 20.

39 Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, 1988, s. 134.

40 Said Nursî, *Kızıl Îcâz*, Ta'lik: Muhammed Beşîr el-Halîlî, Matbaatu't-Terakî, 1385/1965.

41 Said Nursî, *Kızıl Îcâz*, Şerh: Abdülmecîd el-Vânî, y.y., tsz.

42 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl Îcâz*, Sembol Yayınları, 2009.

43 Bkz. Geçit, Mehmet Salih. “Bediüzzaman Said Nursî'nin *Kızıl Îcâz* Şerhi Üzerine Yazılan *Talikat* Çalışmalarına Genel Bir Bakış”. *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (Aralık 2022), 41-62; Hüseyin Subhi Erdem, “Bitlisli Said Nursî'nin “*Kızıl-Îcâz*” Adlı Mantık Kitabının Sistematiği, Konuları ve Genel Mantık Konteksti İçinde Değerlendirilmesi”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 09-13 Haziran 2009-Van, 536-695; Abdullah Demir, “Bediüzzaman Said Nursî'nin Mantıkla ilgili İki Eseri: *Kızıl Îcâz* ve *Talikat*”, *JQSMS: Journal of Quranic Studies and Modern Science* (www.quranicstudiesjournal.com), ISSN: 2734-2336, 2021, Volume 2, Issue 3, p. 61-72.

44 Sitede “bilinen tek şarihi” şeklinde bilgi verilmişti, biz tashih edip “ilk şarihi” diye yazdık.

dir Badıllı tarafından, kendisinin yeniden tercüme ettiği *Mesnevi-i Nuriye*'nin ahirine ilhak edilmişti. Daha sonraları ise, Sözler Yayınevinde, 1995 tarihinde, “*Ta’likât*” nam risaleyle birlikte tab’ edilmiştir. Ancak, şunun bilinmesinde fayda vardır; bu tercüme tam değildir. Badıllı Ağabey’in ifadesiyle, “umuma faydalı olacak çok mühim yerler”in tercümesiyle iktifa edilmiştir.”⁴⁵ Ayrıca bu eser muahhar dönemde daha önceki şerhler ve ta’liklerden istifadeyle Niyazi Beki ve Ahmet Akgündüz tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁴⁶

Kızıl İcâz kitabındaki mantıkla ilgili konuların temel başlıkları Molla Musa Celâli'nin Sembol Yayınları tarafından basılan bu eserinde aşağıdaki şekilde verilmiştir:

	Konu	Açıklama	Sayfa
1.	Mukaddime	Besmele, hamdele, salvele, Mantık İlmi ve faydaları, Süllem Kitabının Yazılış Sebebi	11-42
2.	Mantıkla Meşgul Olmanın Hükümü	Âlimlerin mantık ilmiyle ilgili görüşlerini üç ayrı görüş halinde ele almakta, cevazına hüküm vermektedir.	42-49
3.	Hadis Olan İlmin Çeşitleri	Burada hadis ilim, nazari ilim, zarurî ilim, tasdik, tasavvur, idrak gibi kavramlar açıklanmaktadır.	49-68
4.	Delâlet-i Vaz’iyenin Çeşitleri	Delâlet, delâlet-i lafziyye/ delâlet-i mütabaka, tazammün, iltizam kavramları açıklanmaktadır.	69-80
5.	Lafızlar Konusu	Lafız, mürekkebe, müfred, cüz’, küll, küllî, cüz’î, mahmul, hamliyye, mana, delâlet, irâde, maksad, resm, resm-i nakıs, cins-i karib, cins-i baîd gibi kavramları açıklamaktadır.	81-122
6.	Kül ile Küllî, Cüz’ ile Cüz’î Konusu	Kül, küllî, cüz’, cüz’î, haml, kazıyye-i külliyye, el-küllü’l-mecmuû, el-küllü’l-mantikî gibi kavramları açıklar.	123-135
7.	Muarripler Bölümü	Muarriif ve muarriif kısımları, had, tarif, resm, cins, fasl, hadd-i nakıs, resm-i nakıs, hadd-i lafzî, ta’rif-i lafzî, Hadd-i tam, muttarid-i mün’akis, ittihad, in’ikas, mahdûd, müşte-rek, taayyün gibi kavramları açıklar.	135-163
8.	Kazıyyelerin Ahkâmı	Kaziye, haber, kazıyye-i şartıyye, kazıyye-i hamliyye, musevver, mühmel, külliyye-i şahsiyye, el-küllü’l-mecmuû, el-küllü’l-efrâdî, sûr, sûr-i küllî ve icâbî, sûr-u cüz’î ve icâbî, sûr-u küllî ve selbî, sûr-u cüz’î ve selbî, muşahhasa, mühmele, musevvere-i külliyye, musevvere-i cüz’iyye, kazıyye-i şartıyye, kazıyye-i muallaka, şare-tiyye-i muttasıla, şartıyye-i munfasıla gibi kavramları açıklar.	164-212
9.	Tenâkuz Konusu	Tenakuz, hulf, ittihad, temâsül, tecânüs, teşâkül, telâbüs, teşâbüh, tekâbüs, tenâfi, teğâyür, tecâvür, kazıyye-i şahsiyye, kazıyye-i mü-hmele, kazıyye-i musevvere, mücebe-i külliyye, salibe-i cüz’iyye, kazıyye-i ma’düle, mühmel-i hitabiyye gibi kavramları açıklar.	212-228

4. Molla Musa Celâli'nin Talikat ala Kızıl İcâz adlı Eseri Hakkında Malumât

Daha önce *Kızıl İcâz* hakkında yazdığımız makalede Molla Musa Celâli'nin bu çalışmasını tanıtırken şu hususları belirtmiştik:

“Yazılışından sonra yukarıda bahsi geçen çalışmalarla anlaşılması sağlanmaya çalışılan “*Kızıl İcâz*”, yaklaşık yarım asırlık süre boyunca hak ettiği istimal ve tedrisatı görememiştir. Merhum

⁴⁵ <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-hakiki-tercumanini-bekleyen-eseri-kizil-icaz-1052g.htm> (Erişim: 15.05.2024).

⁴⁶ Niyazi Beki, “*Kızıl İcâz*” Tercüme ve Şerhi, *Tenvir Neşriyat*, İstanbul, 2020; Ahmet Akgündüz, *Kızıl İcâz Tercümesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020.

Abdülmeccid Nursî ve Sadreddin Yüksel hocaların ta'lik ve haşiyeleri her ne kadar eserin anlaşılmasını kolaylaştırmış olsa da günümüzde mantık ilmi resmi eğitim kurumlarında ve sivil medreselerde diğer ilim dalları kadar derinlemesine incelenmediğinden, ayrıca sadece giriş mesabesindeki derslerle yetinildiğinden gün geçtikçe bu ilimle ilgili olarak remiz ve lügaz seviyesinde yazılmış bir eserin anlaşılması konusunda zorluklar çekilmektedir. Her ne kadar Abdülmeccid Nursî ve Sadreddin Yüksel hocalar tarafından şerh ve haşiyelerle daha kolay anlaşılması sağlanmış olsa da kadim medrese usulü kitapların kullanılması azaldığından Bediüzzaman'ın yazdığı şerhin biraz daha aydınlatılması ve diğer kaynaklarda geçen bilgilerle zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Molla Musa Celâli, *Kızıl İcâz* kitabını uzun süren araştırma ve tedris faaliyetlerinden sonra yeniden açıklamak istemiş, yeni bir ta'likât çalışmasına teşebbüs etmiştir. Bunu yaparken öncelikle Abdülmeccid Nursî ile Sadreddin Yüksel hocaların ta'liklerini temin ederek mütalaa etmiş, sonra da ikisini de eserine ekleyerek yeni bir ta'likât çalışması yazmıştır. Molla Musa Celâli'nin bu eseri yazma sebebi de şudur: Celâli, "*Mühmel Tefsiri*" diye meşhur olan ve Dımaşk Müftüsü Seyyid Mahmud Efendi (ö. 4031/1887) tarafından yazılan "*Dürrü'l-Esrâr*" adlı tefsire yazdığı haşiyesini yayınlamak üzere 2008 yılında İstanbul'a gitmişti. Doğubeyazıt'a döndüğünde dostları kendisini ziyaret gelmiş, onlar arasında öğretmen Tekin Erdoğan 'Seyda, Üstad Bediüzzaman İstanbul'dan doğuya döndüğünde ona 'İstanbul'dan bize ne getirdiniz?' diye sordular. Ben de aynı soruyu size soruyorum. Siz de bize İstanbul'dan bir müjde getirdiniz mi?' Bunun üzerine benim de hazır ve şahid olduğum mecliste Molla Musa Celâli şöyle dedi: 'Ben İstanbul'da iken rüyamda Üstad Bediüzzaman'ı gördüm. Bana 'üç eserimi şerh et' dedi. Ayrıca 'ilim dünyasında mantık ilmi artık kalkıyor, o konuda benim kitabıma hâşiye yaz' dedi.' Molla Musa Celâli bunun üzerine daha önce medresesinde *Kızıl İcâz*'dan bazı talebelerine ders verirken aldığı notlarını ve kitap üzerine yazdığı kısa ta'liklerini geliştirerek bu eserini yazdı. Eserini yazmaya İstanbul'da karar verdiği için Sadreddin Yüksel Hoca'nın *Ta'likât* notlarını oğlu Müfit Yüksel'den temin etmiş, ayrıca Şeyh Alaaddin el-Oxîni'nin torunu Şeyh Safvetullah'ın "*Şerhu's-Süllem fi'l-Mantık*" adlı eserinin el yazmasını da temin ederek memleketine döndüğünde hepsini Abdülmeccid Nursî'nin ta'likleriyle birlikte bir esere dönüştürmüştür."⁴⁷

Bu eserini yazdıktan sonra İstanbul'a gidip eseri Sembol Yayınları'na vererek 1430/2009 yılında Safer/Şubat ayında bastırmıştır. Eserin ismi "*Ta'likâtun al Kızıl İcâz (تعلیقات علی قزل إیجاز)*" şeklindedir. Buradaki ta'liklerden kasdı sadece kendi ta'likleri değildir. Zira eserde Molla Abdülmeccid Nursî ve Molla Sadreddin Yüksel'in ta'liklerini de bir araya getirmiş, daha sonra kendi ta'liklerini eklemiştir. Kapağın altında "*Ve Yeliha Şerhu's-Süllem fi'l-Mantık Li'ş-Şeyh Safvetullâh Hafidu Şeyh Alaaddin el-Ûxîni (ويليها شرح السلم في المنطق للشيخ صفوة الله حفيد الشيخ علاء الدين الأوخيني)*" şeklinde beyan edildiği gibi Şeyh Safvetullah'ın mahtût şerhini de kitabın sonuna tıpkı basım halinde eklemiştir. Kendisinden bahsederken de "*Cemeaha (جمعها) el-Molla Musa el-Celâli*" demiştir. Molla Musa burada kendisini müellif olarak değil, "câmi": cem' eden, derleyen, bir araya getiren" şeklinde takdim etmiştir. Buna göre bu kitapta bir adet *Süllem* metni, bir adet *Süllem* şerhi olan *Kızıl İcâz* metni, 3 (üç) adet ta'lik, 1 (bir) adet de şerh çalışması olmak üzere 6 âlime ait 6 adet çalışma yer almaktadır.

Sıra	Âlim'in Adı	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Vastfı
1.	Allâme el-Ahdarî	es-Süllemü'l-Münevrak	Metin
2.	Bediüzzaman Said Nursî	Kızıl İcâz	Şerh
3.	Molla Sadreddin Yüksel	Ta'likât	Ta'lik
4.	Molla Abdülmeccid Nursî	Ta'likât	Ta'lik
5.	Molla Musa Celâli	Ta'likât	Ta'lik
6.	Şeyh Safvetullah Oxîni	Şehu's-Süllem fi'l-Mantık	Şerh

47 Mehmet Salih Geçit, "Bediüzzaman Said Nursî'nin Kızıl İcâz Şerhi Üzerine Yazılan Talikat Çalışmalarına Genel Bir Bakış", 52-53.

5. Ta'likât ala Kızıl İcâz Adlı Eserin Formel Yapısı

Molla Musa Celâli'nin bir araya getirdiği bu çalışmalar arasında bir koleksiyon gibidir. Bununla birlikte kendisine ait müstakil ve orijinal eseri de bu mecmua içinde bulunmaktadır. Molla Musa bu eseri şekilsel olarak şöyle oluşturmuştur:

5.1. Mukaddimeler Bölümü:

Kitapta evvela üç âlimin mukaddimleri peş peşe zikredilmiştir.⁴⁸

a. *Molla Musa'nın Mukaddimesi*: Bu mukaddime aynı zamanda kitabın da mukaddimesidir. Arapça diliyle şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده وعلى آله الطيبين وصحابته الطاهرين الى يوم الدين

اما بعد

فيقول العبد الفقير المحتاج الى رحمة ربه القدير موسي بن الحسن الجلاي غفر له الغفار المتعالي جمعت في هذا الكتاب بعون الملك الوهاب تعليقات الاستاذ الملا صدر الدين الذي هو في زمانه امام للعلماء والطالين وتعليقات الاستاذ عبد المجيد الذي هو في وقته كشمس يوم العيد تغمدهما الله برحمته واحسانه واسكنهما اعلي فراديس جنانه وتعليقات الجامع الفقير الدليل المحتاج ذي التقصير والله اسئل ان يجعله خالصا لوجهه الكريم ومقربا من رحمته في دار النعيم وان ينفع به الغبي والذكي والضعيف والقوي ويعصم الجميع بفضله من الفضول والتفاخر والاعجاب والحسد والتكابر وغمض الحق ولحظ الغير بعين الاحتقار والحقد والغضب والفسق والانكار ومنه المعونة والتوفيق وبيده ازمة التحقيق.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Hamd vahid (tek) olan Allah’a mahsustur. Salat ve selâm kendisinden başka nebî gelmeyen Hz. Muhammed (s.a.s.)’e olsun.

Bundan sonra,

Gaffâr ve Mûteâlî olan Allah (c.c.) onu bağışlasın, Kuvvet ve Kudret Sahibi Rabbinin rahmetine muhtaç olan fakir kul, Musa b. Hasan el-Celâlî der ki: Ben Wehhâb olan Sahibimiz Allah’ın yardımıyla bu kitapta; Allah (c.c.) kendisini rahmeti ve ihsanıyla kuşatsın yaşadığı zamanda âlimler ve talipler için imâm olan Üstad Molla Sadreddin’in *Ta’likâtını*, kendi zamanında bayram gününün güneşi gibi olan Molla Abdülmecid’in *Talikât’ını* bir araya getirdim. Allah (c.c.) her ikisini de cennetlerinin en yüksek firdevslerinde iskân eylesin. Bunların yanında bir de kusurları bulunan, fakir, zelim, muhtaç kul olan bu bendenin Talikât’ını ekledim. Allah’tan dileğim bu çalışmayı sadece kendi rızasını umman muhlis bir çalışma olarak kabul etmesi, bu kitabı nimetler diyarı olan cennette rahmetine yaklaştıran vesile kılması, bunların yanında gabî (az zekalı) veya zeki olsun, zayıf veya kuvvetli olsun herkesin istifade edeceği bir kitap yapması, hepimizi fazlı sayesinde gurur, kibir, tefâhur, ucub, hased, tekebbür, hak inkârı, başka mülâhazalar besleyerek küçümseme, kin, gazap, fisk, inkâr gibi hasletlere düşmekten bizleri masum kılsın. Yardım ve başarı O’ndan-
dır, tahkîkin zorluklarından kurtulmak ancak onun sayesinde.”⁴⁹

b. *Üstad Molla Sadreddin Yükselin Mukaddimesi*: Müellif Celâli kendi mukaddimesinden sonra Sadret-tin Yüksel hocanın mukaddimesini nakletmektedir. Bu mukaddime de şu şekildedir:

مقدمة الاستاذ صدر الدين

48 Molla Musa Celâli, *Ta’likât ala Kızıl İcâz*, 5-10.

49 Molla Musa Celâli, *Ta’likât ala Kızıl İcâz*, 5.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام علي خاتم النبيين وامام المرسلين سيدنا محمد وعلي آله وصحبه اجمعين وبعد هذه تعليقات عميقة علي حاشية قزل ايجاز للاستاذ بديع الزمان سعيد النورسي الكردي المشهورة بصعوبتها فقد درست كتاب قزل ايجاز الذي لايري فرق بينه وبين كتب الالغاز والمعميات من حيث المغلقة وصعوبة الحل درست ذلك الكتاب لجمع من الطلبة الاسلاميين وكنت قبل البدء بدراسته وتحقيقه اخاف كثيرا من عدم موفقيتي لحله ولكن وفقنا الله جل وعلا لحله وفهمه بلطفه الخفي حيث كنت اراجع الي مراجع كثيرة عديدة من كتب المنطق وكتب الاصطلاحات العلمية والفنية فخرجنا باذن الله القدير العليم من ذلك العراك العلمي العنيف ناجحين وموقنين و صلي الله علي سيدنا محمد وعلي آله وصحبه اجمعين آمين.

“Rahman ve Rahim Olan Allah’ın adıyla,

Alemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun. Salat ve salam enbiyanın hatemi, resullerin imamı, efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)’e, O’nun âli ve ashabının cümlesinin üzerine olsun. Bundan sonra derim ki: Bu notlar, Üstad Bediüzzaman Said Nursî el-Kurdî’nin zor olmakla meşhur olan *Kızıl İcâz* adlı haşiyesi üzerine yazılmış derin ta’liklerden oluşmuş bir kitaptır. Muhakkak ben daha önce lügaz (bilmece) kitaplarından hiçbir farkı görülmeyen, muğlak ifadeleri hasebiyle muamma cinsinden olan ve çözülmesi son derece zor olan *Kızıl İcâz* kitabından ders vermiştim. Ben bu kitabı İstanbullu bir grup talebeme ders vermiştim. Bu kitabı incelemeye ve tahkik etmeye başlamadan önce kitapta geçen müşkil yerleri çözme konusunda başarılı olamayacağım diye korkmuştum. Fakat Aziz ve Celil olan Allah (c.c.) gizli lütfuyla onu çözme ve anlama konusunda bizleri muvaffak kıldı. Çünkü o esnada ben çok sayıda mantık ilmine ve bilimsel ıstılahlara dair kaynağa müracaat ediyor, bu şekilde kadir ve âlim olan Allah’ın yardımıyla bu ilmî zorlukların üstesinden geliyordum. Böylece bu şiddetli mücadeleden Allah’ın izin ve yardımıyla başarılı ve muvaffak bir şekilde çıkmış olduk. Yüce Allah (c.c.) efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)’e, O’nun aline ve ashabına salat ve selam eylesin.”⁵⁰

c. *Üstad Molla Abdülmecid Nursî’nin Mukaddimesi*: Molla Musa Molla Sadreddin Yüksel’in mukaddimesinden sonra Molla Abdülmecid Nursî’nin mukaddimesine yer vermektedir. Bu mukaddime de şu şekildedir:

مقدمة الاستاذ عبد المجيد

بسم الله الرحمن الرحيم

اشكر علي حمدي لواحد احد ليس له ثان كما اثني موحد لمن له كل يوم شان واصلي كما اسلم علي من لما كان في ذاته محمودا كان اسمه محمد وعلي آله وصحبه من بعد. وبعد: فاعلم اني بعد ما نجوت بين تلاطم امواج البليات من مخالاب سباع المصبيات ساقني القدر علي رأس الفين الا خمسين سنة الي ولاية مولانا جلال الدين الرومي وسكنت في جواره بعيدا عن الاستاد لاهو يراني ولا انا اراه الا في غفلات النوم والرقاد الي ان قضي الاستاد نحبه وارتحل الي دار السعادة شهيدا وبقيت انا في الحسرات غريبا ووحيدا فادي بي الوحشة الي الوحدة وترك التماس بالناس وترجيح التوحش علي الاستئناس ولم اجد لازيل به كربتي ويكون تسلية في وحدتي شيأ الا الاشتغال بتحشية قزل ايجاز وشرح ما فيه من الالغاز رجاء ان يشتغل به البال عما فيه من شدة الحال فبعد ما اردت ان اكسر صخور الفاظه بفأس فكري ابي وامتنع ذلك الفكر الكليل عن امري فصرت كلما اضربها بذلك الفأس نبا ذلك الفأس من الصخرة الي الرأس فبقيت حائرا ذا يأس في بأس فاغلظت علي الفكر شدة الامر واجبرته بعد الفر الي الكر مشوقا له قائلا ها بابام ها فاستحيي عن غلظة الامر فاجتهد كل يوم من الصبح الي العصر الي ان صار مظهرا للتحسين والتقدير بعد ما كان معروضا للتحقير والتكدير فشكرت سعيه وقبلت عذره لكن لهوولته عجز عن قلع بعض الصخورم ان بعض ما فصل وحصل ما كان بريئا من الخطأ والقصور فاحلت فض ما بقي باكرة من مواضع عديدة واصلاح ما وقع من الخطأ والغلط الي ذوي الاذهان الثاقبة من شبان الاستقبال.

50 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 7.

“Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla,

Vahid ve ahad olan Allah'a hamdetmeye muvaffak olduğum için şükran borcumu eda ediyorum. Onun ikincisi yoktur. Tekrar tekrar ben o her gün yeni bir şey yaratan, yeni bir iş ihdas eden o tek yaratıcıyı tevhid ederek (birliğini ilan ederek) övüyorum. Aynı şekilde özünde Mahmud (övlümeye değer bir yaratılıştta) olduğundan dolayı ismi Muhammed (hakikaten övülen) olan O zatın üzerine hem salat okuyorum hem de selam ediyorum.

İmdi: Bil ki ben musibetlerin canavarlarının pençelerinden kaynaklanan bela dalgalarının çarpmalarının arasından kurtulduktan sonra kader beni 1950'li yılların başında Mevlâna Celâleddin er-Rûmî'nin vilâyetine sevk etti. Ben de Mevlâna'nın yakınında Üstad'dan uzak bir yerde uyku gafletleri veya rüya esnası dışında ne onun beni ne de benim onu göremeyeceğim bir şekilde orada ikamet ettim. Bu durum Üstaz'ın vefat edip dâr-ı saadete şehid olarak irtihal etmesine kadar devam etti. Ben de hasretler içerisinde garip ve yapayalnız kaldım. Böylece vahşet beni vahdete ve insanlarla teması terk etmeye, yalnız yaşamayı insanlarla ünsiyet içerisinde yaşamaya tercih etmeye sürükledi. Ben de bu durumda kendisiyle kederlerimi izâle etmek ve sayesinde yalnızlığım esnasında bir teselli bulmak için ancak “Kızıl İcâz'a hâşiye yapmak ve onda bulunan lugazlara şerh yazmakla iştiğal ettim. Böylece aklımı, içinde bulunduğu şiddetli halden bu meşgale sayesinde dinlendirmek istemişim.

Daha sonra kelimelerin kayalarını düşünce baltamla kırmak istedim, ama bu sığ ve yorgun fikrim bu emirlerime karşı çıktı. Baltayı taşa her vurduğumda, baltanın ucu taştan geri dönüp başıma çarpıyordu. Böylece yeis içinde yeis hâlimle çaresiz ve şaşkın kaldım. Düşünceye karşı daha sert davrandım, onu kaçıştan döndürüp dövüşmeye zorladım, ona ha babam ha' diyerek tekrar vuruşmaya teşvik ettim. O da bu şiddetli vuruşlara karşı haya edip hicap duydu ve her günün sabahından akşamına kadar gayret gösterdi, böylece aşığılıktan ve rahatsızlıktan, güzelleştirme ve takdir etme aşamasına geldi. Bunun üzerine ben de gösterdiği sa'y ve emeklerine teşekkür ettim ve mazeretini kabul ettim. Ancak elimdeki balta yaşlılığı nedeniyle bazı taşları kırıp sökme konusunda aciz kaldı. Her ne kadar bazı kayaları parçalayarak elde etmiş olsa da, bu gayretler tamamen hata ve kusurdan arınmış değildir. Ben de bu acizliğim karşısında müşkilatını çözme konusunda yetersiz kaldığım ve hata ve galatın vaki olduğu müteaddit yerleri çözme ve hataları düzeltme işini, istikbaldeki keskin zekalı gençlerin uhdesine bıraktım.

Abdülmeccid- Konya, 1385 H./1965 M.”⁵¹

Molla Abdülmeccid'in *Kızıl İcâz* üzerine yazdığı ta'likâtına bakıldığında üslup, seviye ve ilmî derinlik açısından Üstad Bediüzzaman'a yakın bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu nedenle ona “Bediüzzaman-ı Sâni” veya “Bediüzzaman-ı Sağır” demek de mümkündür. Bu çerçevede bakıldığında Molla Sadreddin Yüksel, Şeyh Safvetullah Oxîni, Molla Musa Celâli'nin de mantık ilminde Şarkî Anadolu'da yetişen en önemli âlimlerden oldukları anlaşılmaktadır.

5.2. Süllem Metni

Görüldüğü üzere Molla Musa Celâli bu haşiyeleri sırasıyla cem' ettiği kitabında kendi mukaddimesini, Molla Sadreddin Yüksel'in mukaddimesini ve Molla Abdülmeccid Nursî'nin mukaddimesini naklettikten sonra Ahdarî'nin manzum mantık kitabı olan *Süllem* metnini de eserin içine almakta ve ona işâret etmek üzere “قال الناظم” şeklinde sırasıyla her bir beytini nakletmektedir. Bu nakillerde her bir beyit ayrı ayrı nakledilmekte, daha sonra o beyitler hakkındaki Bediüzzaman Said Nursî'nin şerhi olan *Kızıl İcâz*, sonra Molla Sadreddin Yüksel'in izâhatı, sonra da Molla Abdülmeccid Nursî'nin izahâtı nakledilmektedir. En son-

51 Said Nursî, *Kızıl İcâz* (Saykalı'l-İslâm İçinde, Sözlük Baskısı), s. 155; Molla Musa Celâli, *Ta'likâtın alâ Kızı'l-icâz li Bediüzzaman Saîd en-Nursî*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2009, s. 9; Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 9-10; Akgündüz, *Kızıl İcâz Tecümesi*, 23-24.

da “قال الجامع الفقير” başlığıyla kendi ta'likâtını ve açıklamalarını nakletmekte, bu konudaki açıklamalarını mu'teber âlimlerin eserlerine dayandırmaktadır.

قال الناظم

وهو الامام عبد الرحمن الاخضري في كتابه المسمي بالسلم في علم المنطق

بسم الله الرحمن الرحيم

(١) (٢) (٣)

Burada “nâzım” İsâgûcî kitabını manzum hale getiren el-Ahdarî'dir. Bu nazmetme yani eserleri şiir halinde yazma işi de öteden beri İslâm medreselerinde çeşitli ilimlerle ilgili önemli metin kitaplarının kolay bir şekilde ezberlenmesi ve daha sonraki uzmanlaşma eğitimine temel teşkil etmesi için Müslüman âlimler tarafından çok ileri safhalara kavuşturulan bir eğitim metodudur. Zamanla çok ileri safhalara gelmiş, büyük kabul görmüş ve ilim talebelerine çok sayıda metin kitabı ezberlettirilmiştir. Bu ezberletmenin kolaylaştırılması için şiirleştirme bir metot olarak kabul edilmiştir. Zira şiir efradını camî, ağıyarını mani ifadelerle haiz olup hem metin hem de mana itibarıyla kafiye ve âheng içerisinde olduğundan hafızaya kısa sürede işlenerek nesire nispetle daha kolay ezberlenmektedir. Akaid ilmindeki *el-Emâlî*,⁵² *Akida İmâne*,⁵³ *Nehcü'l-Enâm*⁵⁴, Hadis ilmindeki *el-Beykûniyye*⁵⁵, Kıraat ilmindeki *Mukaddimet 'ül-Cezeri*⁵⁶ ve İmam Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) yazdığı *Hirzu'l-emânî*, Nahiv ilmindeki *Elfiyye*,⁵⁷ Mantık ilmindeki *es-Süllem*⁵⁸, lügat ve ahlâk ilminde *Nubihâr*⁵⁹ adlı eserler bunlardan sadece birkaç tanedir.

5.3. Kızıl İcâz Metni

Müellif Celâlî bundan sonra da “قال الأستاذ بديع الزمان سعيد النورسي رضى الله عنه” başlığı altında *Süllem*'den nakledilen beytin şerh ve haşiyelerini nakletmektedir. Bu başlık altındaki nakiller tamamıyla Said Nursî'ye ait olan *Kızıl İcâz* eserinden müteşekkildir.

قال الأستاذ بديع الزمان سعيد النورسي رضى الله عنه:

(١) الباء للمصاحبة للاستعانة لان الكسب تابع للخلق والمصدر فرع للحاصل بالمصدر وفي نسخة والمصدر شرط للحاصل

بالمصدر

(٢) مستجمع لجميع الصفات الكمالية للزوم البين

(٣) هذا مقام التنبيه لا الامتنان فتكون صنعة التدلي في التعديد امتنانا صنعة الترقى تنبيها. ٦٠

Celâlî'nin kitabında Bediüzzaman'ın *Süllem* metni üzerindeki şerhleri olduğu gibi nakledilmiştir. Bediüzzaman *Süllem*'e ait beyitlerde açıklamak istediği kelimelerin altına rakam koymakta, daha sonra o kelimeleri açıklamaktadır. Örneğin yukarıda besemelede geçen “isim” kelimesini (1), “Allâh” lafzını (2),

52 Ebû Muhammed (Ebû'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Üşî (ö. 575/1179) tarafından yazılmıştır.

53 Şeyh Ahmed b. İlyâs b. Rüstem el-Hânî (1651-1707)'ye aittir.

54 Molla Halîl es-Siirdî (1754-1843)'ye aittir.

55 Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî ed-Dımaşkî (ö. 1080/1669 [?]) 'ye aittir.

56 Meşhûr Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)'ye aittir.

57 Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274)'ye aittir.

58 Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Seyyidî Muhammed es-Sagîr el-Ahdarî el-Bentiyûsî (ö. 983/1575-76)'ye aittir.

59 Şeyh Ahmed-i Hânî'ye aittir.

60 Bu kısmın tercümesi için bkz. Akgündüz, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 27-30; Niyazi Beki, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 10.

“Rahman ve Rahim” lafızlarını (3) sayılarıyla kodlamış, daha sonra dipnot şeklinde açıklama yapmıştır.⁶¹ Bediüzzaman'ın bu açıklamaları sadece *Süllem*'de geçen metnin şerh ve izahından ibaret olmayıp kendi metni içinde yeni bir eser gibi mantık ilmiyle ve diğer konularda müstakil fikir ve düşüncelerini de içermektedir.

5.4. Molla Sadreddin'in Ta'likleri

Müellif Celâli “قال الأستاذ صدر الدين” başlığıyla Molla Sadreddin Yüksel'e ait olan ve Said Nursî'nin her bir beyit hakkındaki açıklamalarına dair yaptığı ta'likleri nakletmektedir.

قال الأستاذ صدر الدين

(الباء للمصاحبة) اي بمعنى مع والشائع دخول كلمة مع علي المتبوع كما يقال ركب الوزير مع الامير من حواشي المختصر (هذا مقام التنبيه لا الامتنان الخ) اعلم اننا نودّ ان ننقل هنا تفسير هذا الكلام من تفسير اشارات الاعجاز وهو كما يلي ان قلت تذييل الرحمن الدال علي النعم العظيمة بالرحيم الدال علي النعم الدقيقة يكون صنعة التدلي والبلاغة في صنعة الترتي من الادني الي الاعلي قلت لما كان هذا المقام مقام التنبيه علي مواقع النعم كان الاخفي اجدر بالتنبيه فيكون صنعة الندلي في مقام الامتنان والتعداد صنعة الترتي في مقام التنبيه. ٦٢

Görüldüğü üzere Molla Sadreddin daha çok Bediüzzaman'a ait olan şerhlere ta'lik yazmaktadır. Üstâd Bediüzzaman'ın “*harf-i cerr olan bâ harfi, musahabe içindir*” ifadesini “*yani (مع) anlamındadır. Şayi olan şudur ki, (مع) kelimesi metbu'un üzerine dahil olmaktadır. Nitekim “vezir emirle birlikte bindi” denmektedir.*” şeklinde açıklamıştır. Bu şekilde Said Nursî'ye ait ifadeler daha açık hale getirilmektedir.⁶³

5.5. Molla Abdülmecid Nursî'nin Ta'likleri

Müellif Celâli bundan sonra da “قال الأستاذ عبد المجيد” başlığı altında Molla Abdülmecid'e ait olan ve Üstâd Bediüzzaman'ın açıklamaları üzerine yazılmış ta'liklerini nakletmektedir.

قال الأستاذ عبد المجيد

(الباء للمصاحبة للاستعانة) اذ يلزم حينئذ ان يكون العبد اصيلا في الفعل والخالق معينا وتابعا له في الفعل والحال ان العبد ليس الا مصدرا للكسب والحاصل بالمصدر اي المكسوب ليس الا بخلق الخالق فالكسب اي كسب العبد ليس الا مقارنا ومصاحبا وشرطا في حصول ذلك الفعل بخلق الخالق فالعبد تابع اي وكسبه شرط لاصيل كما هو رأي اهل الاعتزال من كون العبد خالقا في فعله فالمناسب في باء البسملة المصاحبة اذ ليس فيها ما في الاستعانة من ذلك الايهام لانها تدل بمادتها وجوهرها علي ان المستعين اصيل والمستعان منه تابع بخلاف لفظة المصاحبة اذ ليس فيها تلك الدلالة فلا احتمال لذلك الايهام قد ظهر من هذا ان انتشار كون الباء للاستعانة في تأليف بعض اهل السنة اما ترشح عن الغفلة من هذا المذهب اي الاعتزال (للزوم البين) اي البين بالمعني الاخص بين الذات والصفات وهو الانتقال بمجرد تصور الملزوم الي اللازم ومنه الي اللزوم بينهما فلفظة الجلال دالة علي الذات بالمطابقة وعلي الصفات بالالتزام فمن ذكر لفظ الجلال كان ذاكرة لجميع صفات الكمال (هذا مقام التنبيه) حاصله ان الرحمن اشارة الي عظام النعم والرحيم الي صغارها فالانتقال من الاعظم الي الاصغر ليس بمناسب لانه من صنعة التدلي وهي ليست مقبولة الا في مقام تعديد النعم للامتنان والمقام هنا ليس بتعديدها للامتنان فاشار بتقديم الرحمن الي ان هذا المقام مقام التنبيه لدفع غفلة السامع عن النعم الصغار فالتدلي هنا

61 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 11.

62 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 11.

63 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 11.

يعد من الترقى علي ان الغفلة عن النعم الصغار اقوي احتمالا فلا اشكال. ٦٤

Görüldüğü üzere Abdülmecîd Nursî hem mantık, sarf, nahiv ve belağat ilimleri açısından, hem de kelâm ilmi açısından *Kızıl İcâz* metnine açılım sağlamaktadır. Bediüzzaman'ın ifadelerinin dayandığı mantikî, felsefî, edebî ve usûlî alt yapıya işaret etmektedir. Örneğin bu paragrafta yapılan açıklamaların Ehl-i sünnet ve Mu'tezile anlayışı açısından hangi anlama geldiğini ve söylenen sözün sonunun nereye gideceğini derinlemesine tahlil etmekte, ilmî mütalaalarında dikkatsiz davranan bazı Sünnî âlimlerin gaflete düşerek Mu'tezile düşüncesine kaydıklarını ifade etmektedir.⁶⁵

5.6. Molla Musa Celâli'nin Ta'likleri

Müellif Celâli en sonda kendisine ait olan açıklamalarını “قال الجامع الفقير” başlığı altında vermekte, böylece kendi çalışmasının temel kaynaklarını olan kendisinden önceki ta'likleri beyan etmiş olmaktadır. Aynı şekilde bu açıklamaları daha anlaşılır hale getirmek için ulema nezdinde meşhur ve maruf olan bazı İslâmî kaynaklardan da çeşitli nakillerde bulunmaktadır. Elbette ki bu nakiller arasında Bediüzzaman'a ait “*İşârâtü'l-İcâz*” ve diğer bazı eserleri de bulunmaktadır.

قال الجامع الفقير

(الباء للمصاحبة لا للاستعانة) قال الاستاذ في اشارات الاعجاز: ان الباء متعلقة بالفعل المفهوم من معناها اي استعين آه. فنبه علي انها للاستعانة المرجحة عند البيضاوي فليتأمل فنعلم ما قيل لكل مقام مقال.

وقال السيد محمود الالوسي في تفسيره المسمى بروح المعاني: الباء اما للاستعانة او المصاحبة فالذي يشعر به كلام البيضاوي ارجحية الاول وما يدل عليه كلام الزمخشري ارجحية الثاني وعندي ان الاستعانة اولي بل يكاد ان تكون متعينة اذ فيها من الادب والاستكانة واطهار العبودية ما ليس في دعوي المصاحبة ولان فيها تلميحاً من اول وهلة الي اسقاط الحول والقوة ونفي استقلال قدر العباد وتأثيرها آه.

(لان الكسب تابع للخلق) في البناني حاشية شرح جمع الجوامع: الله خالق كسب العبد اي مكسوبه الاختياري فهو مصدر بمعنى اسم المفعول والكسب هو اقتران القدرة الحادثة بالمقدور اي تعلقها به آه.

(والمصدر شرط للحصول بالمصدر) اي الكسب شرط لما يشاهد من الحركات والسكنات وفي اشارات الاعجاز: خلق الحاصل بالمصدر متوقف علي كسب المصدر بجريان عادة الله باشرطه اي الخلق به اي الكسب. وقال التفتازاني في شرح العقائد: واذا قلنا افعال العباد مخلوقة لله تعالي او للعبد لم نرد بالفعل المعني المصدري الذي هو اليجاد والايقاع بل الحاصل بالمصدر الذي هو متعلق اليجاد والايقاع بفتح اللام اعني ما يشاهد من الحركات والسكنات مثلاً آه. وفي النبراس حاشية شرح العقائد: قوله لم نرد الخ اي لانه امر اعتباري غير موجود في الخارج لا يصح ان يكون مخلوقاً لآحد آه. فعلم مما تقرر ان الباء داخله علي المتبوع فهي للمصاحبة للاستعانة كما اختاره الاستاذ رحمه الله هنا.

قال عبد الحكيم السيلكوتي في الفرق بين المصدر والحاصل بالمصدر: ان المعني المصدري من مقولة الفعل او الانفعال فهو امر غير قار الذات والحاصل بالمصدر الهيئة القارة المترتبة عليه آه.

وقال ابن عابدين في حاشيته علي الدر المختار شرح تنوير الابصار: تنبيه قال في النهر اعلم ان الفعل يطلق علي المعني الذي هو وصف للفاعل موجود كالهيئة المسماة بالصلاة من القيام والقراءة والركوع والسجود ونحوها كالهيئة المسماة بالصوم وهي الامسك عن المفطرات بياض النهار وهذا يقال فيه الفعل بالمعني الحاصل بالمصدر وقد يطلق علي نفس ايقاع الفاعل هذا المعني ويقال فيه الفعل بالمعني المصدري اي الذي هو احد مدلولي الفعل ومتعلق التكليف امّا هو الفعل بالمعني الاول لا الثاني لان الفعل بالمعني الثاني اعتباري لوجود له في الخارج اذ لو كان موجوداً لكان له موقع فيكون له

64 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 12-13. Bu bölümün Türkçe tercümesi için bkz. Akgündüz, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 27-30.

65 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 12-13.

ایقاع وهكذا فيلزم التسلسل المحال آه.

(مستجمع لجميع الصفات الكمالية للزوم البين) اي البين بالمعني الاخص بين الذات والصفات وهو الانتقال بمجرد تصور الملزوم الي اللازم ومنه الي اللزوم بينهما. قال الاستاد في اشارات الاعجاز: لفظة الجلال نسخة جامعة لجميع الصفات الكمالية لدلالاتها التزاما عليه بسر استلزام ذاته تعالي لصفاته بخلاف سائر الاعلام لعدم الاستلزام آه اي بخلاف سائر الاعلام الدالة علي ذوات المسميات فقط بسر ان صفات سائر الذوات ليست بلازمة للذوات فلا يدل اسم الذات علي صفتها لا مطابقة ولا تضمنا ولا التزاما واما الذات الاقدس فيدل عليها لوجود اللزوم البين بينه وبينها.

(هذا مقام التنبيه الخ) الترقى من الادني الي الاعلي كقوله تعالي: ﴿لَهُمْ أَزْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبِطُّونَ بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا ۚ فَلَا تُنظَرُونَ﴾ ٦٦ لأن اليد اشرف من الرجل والتدلي من الاعلي الي الادني كقوله تعالي: (لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ) ٦٧. ٦٨.

Burada Molla Musa Celâli, Bediüzzaman Said Nursî'nin ifadelerini şerh edip ta'lik eklemek için öncelikle ona ait bazı kitaplara müracaat etmekte ve işaret ettiği hususu onun kitaplarından nakiller yaparak açıklamaya gayret göstermektedir. Örneğin Arapçasını naklettiğimiz bu bölümde üç yerde “İşârâtü'l-İcâz” kitabından üç ayrı nakil yapmaktadır. Bunun yanında temel İslâm kaynaklarında işlenen konuyla veya meseleyle ilgili olarak nakillerde de bulunmaktadır. Örneğin yukarıdaki paragraflarda Seyyid Mahmûd Alûsî'nin “Rûhu'l-Beyân” adlı tefsirinden, Beyzâvî'nin tefsirinden, Bennânî'nin “Haşiyetü Şerhi Cem'i'l-Cevâmi” adlı fıkıh usulü kitabından, Taftâzânî'nin “Şerhu'l-Akâid” adlı kelâm kitabı ile onun şerhleri olan Nibrâs ve Siyâlkûtî şerhlerinden, İbn Abidîn'in “Dürri'l-Muhtâr Hâşiyesi”nden nakillerde bulunarak konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Aynı şekilde ayetlerle metin arasında zikrettiği küllî kaideleri örneklediği görülmektedir. Kitabın diğer bölümlerinde çok sayıda İslâmî kaynaktan rivayetler yapılmaktadır. Böylece bir mantık kitabı şerhinde İslâmî ilimlerin genel bir tanıtımının yapıldığını ve mantık ilmiyle temel İslâmî ilimler arasında sıkı ve sağlam bir iribat kurulduğunu görmekteyiz. Bu da bize İmam Gazzâlî'nin “(من لا يعرفه لا يوثق بعلمه) Mantık ilmini bilmeyenin ilmine itibar edilmez.”⁶⁹ sözünün bilfiil tasdik edildiğini göstermektedir. Bu nakillerden Molla Musa Celâli'nin İslâmî literatürde büyük bir mükte-sebâtının bulunduğu ve Arap Dili ve Belagatinin yanında tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, fıkıh usulü, mantık gibi ilimlerde de konuyla alalı bilgileri bir araya getirip metni destekleyecek açıklamalarda kullanmada üstün kabiliyetli olduğu anlaşılmaktadır.

5.7. Ferağ Kaydı

Bu usul üzere sonuna kadar devam eden çalışma, ferağ kaydı ile bitmektedir. Molla Musa ferağ kaydın-da şöyle demektedir:

وكان الفراغ من جمع هذه التعليقات في اوائل شهر المحرم سنة ١٤٢٩ من الهجرة النبوية علي صاحبها افضل الصلاة وازكي التحية وارجو من الله تعالي ان يجعلها في حيز القبول فانه كريم جواد يعطي كل مأمول والمرجو ممن اطلع عليها ان يدعو لي بالخير والمباعدة عن كل شر ووزير وان يقبل العثرات ويعفو عن السيئات فان الانسان محل للنسيان خصوصا في هذا الزمان وصلي الله علي سيدنا محمد الذي هدانا لسبيل الرشاد وعلي آله واصحابه والتابعين لهم الي يوم التناد وسلم تسليما كثيرا والحمد لله رب العالمين.

“Bu ta'likleri bir araya getirme işinin bittiği zaman 1429 Hicret-i Nebevî yılının Muharrem ayıdır. Allahu Teâlâ bu Hicret'in sahibi olan Hz. Muhammed'e salatın en efdalini ve tahiyatın en temizini nasip eylesin. Ben bu çalışmanın hayırlı bir çalışma olarak kabul etmesini O'ndan rica ediyö-

66 A'râf Süresi, 7/195.

67 Nisâ Süresi, 4/172.

68 Molla Musa Celâli, Ta'likât alâ Kızıl İcâz, 13-15.

69 Abdurrahman b. Muhammed el-Ahdarî, Şehü's-Süllem el-Münevrak, Haşimî Yayınları, İstanbul, 2017, s. 27. Krş. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, Makasidu'l-Felasife, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2008, s. 11-12.

rum. Çünkü O, şerefli, cömerttir, her emeli verendir. Bu kitaba muttali olan herkesten ricamız şudur ki, bana hayırlı dualar yapsınlar, her türlü şer ve zararlı işten uzak kalmam konusunda dua etsinler. Ayrıca rastlanılan küçük hatalarımı görmezden gelsinler, diğer hatalarımı affetsinler. Zira insan, nisyanın mekanıdır. Özellikle bu zamanda bu durum daha da caridir. Bizleri hidayet ve rüşd yoluna ileten Hz. Muhammed Efendimize, O'nun âline, ashabına, kıyamet gününe kadarki tabilerine salat ve selam olsun. Allah hepsine bol bol salat ve selam eylesin. Alemlerin Rabbına hamdolsun.⁷⁰

5.8. Biyografi ve Eserler Kısmı

Bundan sonra Molla Musa Celâli'nin kısa bir biyografisi ve eser listesi verilmektedir.⁷¹

6. Molla Musa Celâli'nin *Talikâtı*'nin Muhteva Analizi

Molla Musa Celâli Kızıl İcâz eserini yazarken doğu medreselerinde aldığı sarf, nahiv, bedi, beyân, meânî gibi Arap diline ait belâğât ve fesahat ilimlerinin yanında mantık ilmiyle ilgili okuduğu ve okuttuğu *İşagucî*, *Şerhu's-Şemsiyye*, *Kavl-ı Ahmed*, *Metn-i Süllemî*, *Muhyiddîn*, *Fenârî* kitapları ve bunlara benzer metin ve şerh kitaplarından aldığı müktesebatı kullanmıştır. Bununla birlikte Bediüzzaman Said Nursî'ye ait *Mesnevi-yi Nûriye-i Arabiyye*, *İşârâtü'l-İcâz*, *Muhâkemât*, *Kızıl İcâz* adlı eserleri defalarca tahkik ve tedkik ettikten sonra ders verme esnasında kazanmış olduğu kabiliyet ve müktesebatı da konuşurarak yazmıştır. Bu nedenle sık sık ilgili kitaplara atıfta bulunmakla birlikte esasında *Kızıl İcâz* haşiyesinde medrese tedrisâtındaki dilbilgisi, mantık ve İslâmî ilimlerin özetinden istifade ettiği görülmektedir. Burada onun açıkladığı konuda farklı görüşler varsa, tercih ettiği görüşleri de naklettiğini görmekteyiz. Şayet ihtilaf yoksa ulemanın ittifakını veya cumhur-i ulemanın görüşünü tercih ettiğini de görmekteyiz. Molla Musa diğer eserlerinde olduğu gibi *Kızıl İcâz* haşiyesinde de kendi kişisel görüşlerini ve başka âlim tarafından söylenmemiş bir fikri veya cümleyi kullanma taraftarı değildir. Bir konuda güvendiği, dayandığı, beğendiği ve katıldığı âlimlerin bizzat kullandığı ifadeler, sözcükler, cümleler varsa, kendine ait yeni cümleler kullanmak yerine ulemadan var olanı nakletme yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla burada ona ait olan bu metodolojiyi diğer eserlerinde de görmek mümkündür. Bu nedenle *Kızıl İcâz* kitabına talikât yazarken evvela Molla Abdülmecid Nursî ile Molla Sadreddin Yüksel'in ta'likâtını kitabına nakletmiş, sonra kendi ta'liklerini eklemiş, en sonda da başka bir şerh kitabı olan Şeyh Safvetullah'ın kitabının el yazma nüshasını tıpkıbasım şeklinde ilâve etmiştir. Kitabın bu şekilde hazırlanmış olması bize kendisi de dahil olmak üzere 4 (dört) âlimin şerh ve ta'liklerini ayrı ayrı görme imkânı vermektedir. Şayet bu şekilde değil de bütün bilgiler sentez haline getirilip harmanlaştırılmış şekilde verilmiş olsaydı, bu da bu imkânı ortadan kaldırırdı. Aşağıda Molla Musa Celâli'nin *Ta'likât*'inde takip ettiği ta'lik usulünü birkaç başlık altında bazı örneklerle izah etmeye çalışacağız:

6.1. Talikleri Ele Alışı

Yukarıda beyan edildiği gibi beş kitaptan müteşekkil olan kitabımız, Bediüzzaman'ın Ahdarî'nin *Süllem* metni, diğer dört âlimin Bediüzzaman Said Nursî'nin haşiyesi üzerine yazdıkları şerh, hâşiye ve ta'liklerinden oluşmaktadır. Celâli evvela *Süllem* metnini beyit beyit nakleder, sonra Said Nursî'nin rakamlar verecek kelime ve kavramları açıklayarak yaptığı ilmî izahatlarını nakleder. Burada Said Nursî'nin metni aynı zamanda tashih edilmiş şekildedir. Zira Molla Musa elinde bulunan birkaç basılmış nüshayı da karşılaştırıp imla hatalarını düzeltmiş, ihtilafli kelimelerde tercih ettiğini nakletmiş, hatalı yazılan kelime ve kavramların doğrusunu yazmıştır. Nitekim bir yerde şöyle demiştir:

70 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 227.

71 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 229-232.

وصححت الأخطاء المطبعية وليس قصدى الإعتراض على رائدنا العظيم الأستاذ رحمه الله لأن مقامه فوق الثريا ومقامنا تحت الثرى فنعم ما قيل اين الثريا من يد المتناول

“Üstad’ın matbu kitabında bulunan bazı matbaa hatalarını tashih ettim. Bundan kasdım haşa bizim Allah (c.c.) kendisine rahmet eylesin Büyük Önderimiz Üstadımıza i’tiraz etmek değildir. Zira onun ilimdeki makamı Süreyya yıldızının fevkindedir. Bizim makamımız ise toprağın altındadır. “Süreyya yıldızı nerede, ona uzanılan el nerede?” diyen kişi ne güzel söylemiştir!”⁷²

6.2. Tariflere Bakışı

Yukarıdaki çizelgede geçtiği üzere mantık ilmiyle ilgili olarak hem metinlerde, hem de şerh, hâşiye ve ta’liklerde çok sayıda ıstılah geçmektedir. Molla Musa Celâli bu ıstılahları ait olduğu bilim dalı açısından en meşhur, en mu’teber ve mudakkik ulema tarafından en makbul edilen, aynı zamanda kendisinin de tercih ettiği tanımlar ile zikretmektedir. Aşağıdaki çizelgede birkaç tanımını kısaca gösterelim:

Istılah	Ahdarî	Üstâd Said Nursî	Molla Abdülmecid	Molla Sadred-din	Molla Musa Celâlî
Sahabe:	Sahb	Cem’u Sahabî	Sahabî, Nebî’yi gören ve Nebî’nin gördüğü iman üzere ölen kişidir.	Tarif yok	Sahabî, Hz. Peygamber (s.a.s.)’le mü’min olarak bir araya gelmiş kişidir. ⁷³
Kavl-ı şarih	Kavl-ı şarih	İstikra yoluyla maksadı tarif edip şerh eden tarif demektir. ⁷⁴	Tarif yok, açıklama var.	Tarif yok, açıklama var.	Tarif yok, açıklama var. ⁷⁵
Cins	Cins	Basit veya mürekkebe olarak en genel zâtî önermedir.	En genel zâtî önerme demek, en yüksek cins demektir. Cevher ve mutlak cisim gibi.	Taksimât var, tarif yok.	Taksimât, açıklama ve başka tarifler var. ⁷⁶
Tevatu’	Tevatu’	Kemal ve inkişaf açısından farklılaşmalar bile hisselerin birbirine eşit olmasıdır.	Hisselerin eşit olmasından murad ferdlerin zat ve mefhum açısından eşit olmasıdır, yoksa kemal ve inkişaf açısından muttehid olması değildir. Zira farklı ferdlere ittihad mümkün değildir. O halde tavattu’ sadece zatta söz konusudur.	Tavatu’, lafzın her birisine eşit düzeyde olmak üzere efradı (kendi fertleri) arasında müşterek olan genel bir durum için konulmuş olmasıdır.	Tevattu’ efradının manada birbirine mütevakif olmasıdır. Bu manalar başka başka ferdlere daha baskın veya fazla olabilir. Ya da daha evla ve akdem olabilir. ⁷⁷

72 Molla Musa Celâli, *Hâşiye ala İşârâtu’l-İcâz*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2008, s. 5-6.

73 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 30-35.

74 Niyazi Beki, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 66-67.

75 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 55-63.

76 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 96-104.

77 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 111-115.

Tenâkuz	Tenâkuz: İki kaziyenin keyfiyette muhalif oluşudur.	İkilik şayet bir-bütün açısından olsa, tenaküzdür.	İşkal olmadığı söyleyerek tarif yapılmamıştır.	İki kaziyenin birinin tasdiki durumunda diğerinin tek-zibini gerektirecek şekilde olumluluk ve olumsuzluk açısından birbirine muhalif olmasıdır.	Tenaküz, lugatta bire şeyi isbat etmek ve ref'etmektir. İstilahta nâzımın zikrettiği şekildedir. ⁷⁸

Görüldüğü üzere Molla Musa Celâli *Kızıl İcâz* kitabında geçen mantık ve diğer ilimlerle ilgili ıstılahları Üstâd Said Nursî, Molla Abdülmecid Nursî, Molla Sadreddin Yüksel'in açıklamaları ekseninde ve diğer kaynaklardan istifadeyle açıklamaktadır. Bu kaynaklar arasında medreselerde istimal edilen mantık kitapları ve şerhleri ayrıcalıklı bir ehemmiyet kazanmaktadır. Bu nakiller ışığında ıstılahların tarifini veren Celâli, yaptığı açıklamalarla bazen tanımını zenginleştirmekte, bazen daha anlaşılır hala getirmekte, bazen örnekler vererek açıklamaktadır. Genellikle Üstâd Bedüzzaman, Molla Abdülmecid ve Molla Sadreddin'in tarif ve açıklamalarına katılan Molla Musa Celâli, onların tariflerine bazı kelime ve kavramlar eklemekte, açıklamalarına muhtelif kaynaklardan bilgi nakli yaparak destekleme yapmakta, bazen de uzun gördüğü tanım ve açıklamaları daha kolay anlaşılabilir diye ihtisar ve telhis yoluyla kısaltmaktadır.

6.3. Konuyu ele alış metodu

Molla Musa Celâli, *Kızıl İcâz*'ı ele aldığı konuları açıklarken evvela metinden bazı kelimeler veya cümlelerin can alıcı noktasını parantez içinde nakletmekte, daha sonra orada müphem ve müşkil olan kısmı lügat anlamını ve ıstılahî anlamını vererek açıklamakta, bu konuda öncelikli olarak Said Nursî'ye ait kitaplardan aynı konuyla alakalı açıklamalar varsa nakletmekte, daha sonra da diğer mantık ve İslâmî ilimlerin muhtelif kaynaklarından bilgiler nakletmektedir. En sonda kendisi kısa değerlendirme cümlesi ekleyerek veya nakillerden hareketle ortak bir özet çıkararak başa bir konu ve ifadeye geçmektedir. Bu konuda şu bölümü örnek gösterebiliriz:

(هو نظير برهان الأناخ) قال الاستاذ في اشارات الاعجاز: اعلم ان البرهان اما لمي وهو الاستدلال بالمؤثر علي الاثر واما اني وهو الاستدلال بالاثـر علي المؤثر آه (كالقاموس) اي كتب اللغة.⁷⁹

Buradaki (هو نظير برهان الأناخ) ifadesi Bedüzzaman'a ait "*Kızıl İcâz*" haşiyesidir. Molla Musa bu ifadeyi (اعلم ان البرهان اما لمي وهو) takdim cümlesiyle "*İşârâtu'l-İcâz*"daki "هو الاستدلال بالمؤثر علي الاثر واما اني وهو الاستدلال بالاثـر علي المؤثر آه" ifadesiyle açıklamaktadır. Yine *Kızıl İcâz* haşiyesinde Bedüzzaman'a ait (كالقاموس) آه ifadesini "اي كتب اللغة" diyerek açıklamaktadır.⁸⁰

6.4. Ayetlerle İstidlal

Molla Musa Celâli bazı tanım, ifade ve konuların anlaşılır hale getirilmesi yahut metin için telmih yoluyla işaret edilen ayetlerin hatırlatılıp konuyla alakalı direkt bir ilişkinin kurulması, böylece konunun daha anlaşılır hale getirilmesi amacıyla âyetleri de zikretmektedir. Örneğin mantık ilmiyle işigalin caiz olduğu-

78 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 212-216.

79 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 139.

80 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 139.

na dair Ahdarî'nin *Süllem* metnindeki⁸¹ *يعلمنا ان قوم ينبغي ان يحرموا وقال فابن الصلاح والنواوي حرما* beyti şerh edilirken Bedüzzaman'ın⁽⁵⁾ *الضرورة* (5) *يطلب اي فطرته مسخرة للعلم فكما ان مقتضى الفطرة في افعال الجمادات يوجه بالضرورة* (5) *لكن من* (لكن من) *الامر* (عالم الامر) ifadesi hakkında şöyle bir ta'lik yapılmıştır:

(لكن من عالم الامر) يشير الي هذين العالمين قوله تعالى: (الا له الخلق والامر تبارك الله رب العالمين) (سورة الاعراف،⁸³ (٥٤)

Buna göre *Süllem* metnindeki “ينبغي” ifadesinde “bazı âlimlerin mantık ilminin gerekli bir ilim olduğu görüşünde oldukları” hususu zikredilmektedir. Bedüzzaman bunu açıklarken bu kelimenin “يتطلب” anlamına geldiğini söyledikten sonra fitratının gerektirdiği bir sebepten dolayı mantık ilmiyle uğraşılmasının gerekli olduğuna işaret etmektedir. Bedüzzaman buradaki gerekliliğin hayvanlardaki tabii ve gayr-ı irâdî gereklilik değil de insanların üzerinde yaşadıkları sorumluluk alanı olan “emir alemi” açısından ihtiyarî ve irâdî bir gereklilik olduğunu ifade etmektedir. Molla Musa bu hususun anlaşılır kılınması için cümlede geçen *(لكن من عالم الامر)* ifadesindeki emir aleminin A'raf Suresi'nin 54. Ayetinde “*أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ*” (لكن من عالم الامر) ifadesindeki emir de O'nun hakkıdır. Alemilerin Rabbi olan Allah Yüce'dir.” bahsedilen “halk ve yaratma” alemi olduğuna işaret etmektedir.⁸⁴ Buna göre gayr-ı irâdî ve gayr-ı ihtiyarî alem, fitrî alemdir. Yani alemu'l-halk'tır. İrâdî ve ihtiyarî alem de “emir alemi”dir. Bu alem de mükellef varlık olan ve ilahî hitaba muhatap olan insanın yaşadığı beşerî alemdir. İnsan bu itibarla teklif ile muhatap olmayan hayvanların aksine her iki alemin de yaşayanıdır. Hem halk, hem de emir aleminde mükellef olan bir varlıktır. Bu varlığın mantık ilmiyle uğraşarak doğru ile yanlış birbirinden ayırt etmesi gerekmektedir ki, mantık kuralları burada gereklidir.

Böylece mantık ilminin emir alemi yani teklif ve hitap alanı olan insanî-beşerî alem açısından irâdî ve ihtiyarî bir gereklilik ile gerekli olduğunu ifade ederek, haram hükmünü veren âlimlerin görüşü yerine cevaz hükmü veren âlimlerin görüşünün tercih edildiği açıklanmaktadır. Bu görüş hem Bedüzzaman'ın hem de şerh ve ta'lik yazan diğer dört âlimin katıldığı görüştür.

6.5. Hadislere İstinad

Molla Musa ta'liklerinde konuyu açıklamak için bazen de hadislerle istişhad etmektedir. Böylece bir taraftan metni anlaşılır hale getirmekte, bir taraftan metinde telmih ve işaret edilen hadisleri zikretmekte, bir diğer taraftan da konunun şer'î ve dinî yönünü izah etmektedir. Daha önce de *Süllem* metninde geçen “Sünnet” ifadesi açıklanırken şu hususu görmekteyiz: Ahdarî mantık ilmiyle uğraşmanın herkese caiz olmadığını, ancak “karîhası kâmil” yani zekâ ve akıl derecesi yeterli seviyede olan, Kitap ve Sünnetle iştilal edip devamlı ve sürekli bir bilgi sahibi olan kişiler için caiz olduğunu söylemektedir:

والقولة المشهورة الصحيحة جوازه لكامل القريحه

(١) (٢) (٣)

ممارس السنة والكتاب ليهتدي به الي الصواب

(٤) (٥) (٦) (٧)

اي السنة الصغري بجهاتها الاربع تفسير كبير لسنة (5) “sünnet” kelimesini açıklarken Bedüzzaman buradaki

81 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 42-43.

82 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 43.

83 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 46.

84 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 46.

”الله الكبرى المنبثة في العالم الاصغر والاكبر“ demektedir. Yani “Yani dört cihetiyle Sünnet-i Suğra kasedilmiş-tir. Bu da Allah’ın alem-i asgar ve alem-i ekberde sabit olan Sünnet-i Kübrasının tefsiridir.”⁸⁵ Sadreddin Yüksel burada geçen “Sünnet-i Kübrâ”nın alemdeki değişmez kanunları (sünnetullah) olduğunu, “alem-i asgar”ın insan alemi olduğunu, “alem-i ekber”in kâinât olduğunu ifade etmektedir. Molla Abdülmecîd Nursî “sünnet-i suğra”nın Hz. Muhammed’in sünneti olduğunu, hadis ve sünnetin dört cihetinden maksadın kudsi, kavli, fi’li, takirî yönlerinin olduğunu, bu sünnetin bir taraftan Kur’an-ı Kerim’i tefsir ederken, aynı zamanda Yüce Allah’ın kainattaki kanunlarını izah ederek sünnet-i kübranın sırlarını keşf ve izah ettiğini belirtmektedir. Molla Musa Celâli bu tarifler konusunda hem Bediüzzaman, hem Molla Abdülmecîd, hem de Molla Sadreddin Yüksel’e katıldığından ve anlamda kapalılık olmadığından bu konuda bir açıklama yapma gereği duymamakla birlikte *Süllem*’in “والقولة المشهورة الصحيحة” ifadesini şerh mahiyetinde Bediüzzaman’ın birinci (1) maddede geçen “اي لان تلقي الامة بالقبول امارة تجرد الحقيقة (1)” şeklindeki açıklaması konusunda şöyle demektedir:

(لان تلقي الامة بالقبول الخ) قال عليه الصلاة والسلام: (لاتجتمع امتي علي الضلالة) علي انه متي وقع الاجماع انتفي الخطأ معه مطلقا ولو في لحظة اذ لو وجد فيها لاجتمعوا علي الضلالة.

“Buradaki (ümmetin mantık ilmini kabul ile telakki etmesinden dolayı...). Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Benim ümmetim dalâlet üzere icma etmez.*”⁸⁶ Buna göre ne zaman icma vaki olursa onunla birlikte bir lahza bile olsa hata ihtimali mutlak olarak nefyedilmiş olur. Zira şayet onda hata olursa bu durumda ümmet dalâlet üzere icma etmiş olurlar. Bu da hadise aykırıdır.”⁸⁷ Böylece Celâli’nin mantık ilminin cevâzı konusunda ümmetin ulemasının kabul meyli hususunda bu hadisi de delil ve istişhad mesnedi olarak kullandığını görmekteyiz.

6.6. Şiirle İstişhad

Molla Musa Celâli bazen meramını ifade etmek için şiirden de faydalanmıştır. Örneğin *Süllem* metninde geçen

وان علي التعليق فيها قد حكم فانها شرطية وتنقسم

(٥) (٦) (٧)

Beytinde “شرطية” ifadesinin şerhi olan Bediüzzaman’a ait (الاشارة الي ماهيتها) “علم ان الشرطية التي مرت الاشارة الي ماهيتها” ifadesiyle başlayan uzun açıklaması sonrasında Molla Sadreddin’in ta’lik babından açıklamasını naklettikten sonra şöyle demektedir:⁸⁸

(اعلم ان الشرطية التي مرت الاشارة الي ماهيتها الخ) اعلم ان استاذنا الملا صدرالدين رحمه الله اوضح هذا المقام ايضا تاما كافيا وذكر الامثلة كلها ذكرها عاما وافيا فجزاه الله خيرا كثيرا بالتمام وادخله بفضلته ورحمته جنة السلام آمين بحرمة سيد المرسلين فلا حاجة لنا الي الشرح والاعادة لئلا يطول الكلام بلا فائدة ويتمثل الفقير بقول الشاعر:

وللزنبور والبازي جميعا لدي الطيران اجنحة وخفق

ولكن بين ما يصطاد باز وما يصطاده الزنبور فرق

“Bil ki Allah (c.c.) rahmet eylesin Üstadımız Molla Sadreddin bu makamda tam ve kâfi derecede izahat yapmış, konuyla alakalı her türlü misalleri umumî şekilde zikretmiştir. Allah (c.c.) bu ye-

85 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 47. Bkz. Akgündüz, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 97; Beki, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 51.

86 İbn Mace, 1430/2009, “Fiten”, 9. Krş. Tirmizî, 1395/1975, “Fiten”, 7; Ebû Dâvûd, “Fiten” 1; Ahmed b. Hanbel, 1420/1999, 35, 219, Hadis No: 21292.

87 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 48-49.

88 Bkz. Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 185-189.

terli ve tam açıklamaları sebebiyle çok büyük hayırlar nasip eylesin, onu peygamberlerin efendisi hürmetine fazlı ve rahmetiyle selâmet yurdu olan cennetine dahil eylesin, söz burada uzamasın diye bu makamda bize faidesiz şerh ve iade etme ihtiyacı hasıl olmadığından ben fakir kul olarak şairin şu beyitleriyle imtisal etmek istiyorum:

‘Arı ile doğan kuşunun her ikisi de uçmak için kanatlara ve çırpınmaya sahiptir.

Fakat doğanın avladığı ile arının avladığı arasında fark vardır.’

Böylece Molla Musa mütevazi davranmakta ve ihtiyaç hissedilmeyen açıklamalarda bulunma teşebbüsüne girmediğini beyan etmektedir. Bunu yaparken de şairin şiiriyle istişhad etmektedir.”⁸⁹

Bir başka yerde de İmruulkays’ın⁹⁰ bir şiiriyle istişhad edilmiştir:

(كقفا) قال امرء القوس:

قفا نك من ذكري حبيب ومنزل بسقط اللوي بين الدخول فحومل

قيل: خاطب صاحبيه. وقيل: بل خاطب واحدا واخرج الكلام مخرج الخطاب مع الاثنين لأن العرب من عادتهم اجراء خطاب الاثنين علي الواحد. ويجوز ان يكون المراد به قف قف فالالف دالة علي ان المراد تكرير اللفظ كما قال ابو عثمان المازني في قوله تعالي: (قال رب ارجعون) المراد منه ارجعني ارجعني فجعلت الواو علما مشعرا بان المعني تكريراللفظ مرارا

Burada metinde geçen “المقتفي” kelimesinin “كقفا” kelimesinden türediği belirtilerek kelimenin köküne inilmekte, kökten hareket edilerek anlamının tespit edilmesi için meşhur şair İmruulkays’ın meşhur şiiriyle istişhad edilmektedir.⁹¹

6.7. Kaynaklardan İstifadesi ve Kullandığı Kaynaklar

Molla Musa’nın kullandığı kaynak sayısı çoktur. Biz burada bu kaynakları genel olarak birkaç başlık altında tasnif edeceğiz.

a. *Mantık Kaynaklarına İşaret*: Şeyh Senûsî’nin Şerhu’l-Muhtasar fi’l-l-Mantık, Şeyh İbrâhim Beycûrî’nin *Hâşiye ala Metni’s-Süllem*, İsmâm (kitap ismi geçmemektedir), Seyyid Şerif Cürçânî’nin *Hâşiye ala Şerhi’s-Şemsiyye*, Şeyh Muhammed Rıza el-Muzaffer’in *el-Mantık*, Molla Abdülvehhâb ed-Derzbînî’nin Mantık üzerindeki ta’likleri (kitap ismi geçmemektedir), *Hâşiye ala Şerhi Muhtasari Beycûrî* adlı kitaplar şerh ve ta’liklerde kaynak olarak kullanılmıştır.

b. *Bediüzzaman’a ait kaynaklara işaret*: Birçok yerde Bediüzzaman’a ait *İşârâtü’l-İ’câz*, *Ta’likât Ala Burhân el-Gelenbevî*, *Muhâkemât* adlı eserlerde geçen malumata dayanılarak şerh ve ta’likler yapılmıştır.

c. *Diğer İlim Dallarına ait Kaynaklara İşaret*: Seyyid Mahmud Alûsî’nin *Rûhu’l-Meânî*, Teftazânî’nin *Şerhu’l-Akâid*, Abdülhakîm Siyâlkûtî’nin *Şerhu’l-Akâid Haşiyesi*, İbn Abidîn’in *Dürri’l-Muhtâr Haşiyesi*, Tantâvî’nin *Tefsîru’l-Cevâhir*, Şeyh İbrâhim Beycûrî’nin *Hâşiye ala Şerhi İbn Kâsım*, Fahreddîn er-Râzî (kitap ismi geçmemektedir) ve *Mefâtihu’l-Gayb* adlı eseri, İmâm ez-Zûzenî’nin *Şerhu’l-Muallakati’s-Seb’*, el-Bennânî’nin *Şerhu Cem’i’l-Cevâmi’*, Seyyid Şerif Cürçânî’nin *Hâşiye ala Şerhi’l-Metâli’*, el-Câmî (kitap ismi geçmemektedir, ancak İbnü’l-Hâcib’in Arap gramerine dair *el-Kâfiye*’sine Abdurrahman-ı Câmî’nin (ö. 898/1492) *el-Fevâ’idü’z-Ziyâ’iyye* adıyla yazdığı kitap olması muhtemeldir), Çelebî’nin *Şerhu’l-Câmî*, Seyyid Şerif Cürçânî’nin *Ta’rifât*, Kangirî (kitap ismi geçmemektedir), Karrâfi (kitap ismi geçmemektedir),

89 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 191.

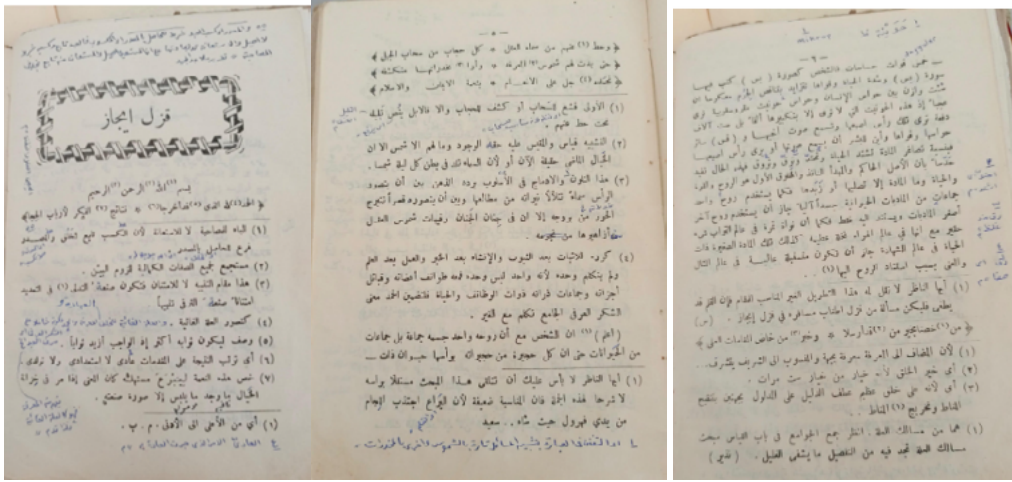
90 Ebû Vehb (Ebü’l-Hâris / Ebü Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü’l-Mürâr (ö. 540 dolayları) Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairidir. Muallakat-ı seb’adan birisinin şairidir. Hakkında fazla bilgi için bkz. Ahmet Savran, “İmruulkays b. Hucr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2000, İstanbul, 22/ 237-238.

91 Molla Musa Celâli, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, 29.

Mâverdî (kitap ismi geçmemektedir), Seyyid Şerif Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı kitaplar şerh ve ta'likelerde kullanılan farklı alanlardaki kaynaklardır. Bunların bir kısmı tefsir, bir kısmı usûl-i fikh ve fıkıh, bir kısmı kelâm ve akâid, bir kısmı sarf ve nahiv, bir kısmı da diğer İslâmî ilimlerle ilgili kaynaklardır.⁹²

6.8. Yorum ve Açıklama Yöntemi

Molla Musa *Ta'likât* adlı eserini yazmadan önce Muhammed Nezir et-Tûrî el-Halîlî'nin neşrettiği *Kızıl İcâz alâ Süllem el-Münevrak*'ın 1382 tarihli Matbaatu't-Terakkî nüshasını okumuş, diğer bazı nüshalarla karşılaştırarak okumuş, tashih ve tedkîk etmiş, bu nüshanın üzerine el yazısıyla bazı notlar eklemiş, daha sonra da bazı talebelerine okutmuştur. Bu çalışma incelediğimiz *Ta'likât alâ Kızıl İcâz* adlı eserin bir ön hazırlığı mahiyetindedir.

Bu şekilde hem *Süllem* metninde hem de *Kızıl İcâz* şerhinde bulunan baskı ve imla hatalarını tashih etmiş, muğlak ve müşkil yerleri birer ikişer cümle ile açıklamış, zor ve nadir kelimeleri lûgat kitaplarına müracaat ederek metne uygun anlamlarını alarak sayfa kenarına yazmış, teknik terim ve ilmî istihlâhları mantık ve diğer bilim dallarına ait kaynaklardan nakiller yaparak anlaşılır hale getirmiştir. Bununla birlikte *Süllem* metninde yanlış anlam verilmeye müsait, hatalı okuma ihtimali bulunan yahut bilinmesi zor olan kelimelerin zaptını yapmış, bazen i'rab durumuna işaret etmiş ve doğru okunması için kalemle harekelemiştir. Bazen kelimelerin altına ve üstüne hemen tek kelimelik anlamını eklemiştir. Örneğin *Süllem* metninde geçen “لأرباب الحجا” terkindeki ikinci kelimeyi “الحجا” şeklinde “ح” harfinin kesrasıyla harekelemiştir. Aynı şekilde Bediüzzaman'a ait *Kızıl İcâz* şerhinde geçen “الحاصل بالمصدر” terkinde “الحاصل” kelimesinin altına “ای الخلق” ifadesini eklemiş, “المصدر” kelimesinin peşine “ای الله جل جلاله” yazarak bu şekildeki kısa ta'likelerle bazen metnin, bazen de şerhin anlaşılmasını sağlamıştır. Molla Musa bazen de matbu nüshanın üzerine bazı kelimelerin Türkçe karşılığını vermiştir. Örneğin 6. Sayfada geçen “خمس قوات” terkinin üzerine “duygular” yazarak esasında burada geçen “قوات” kelimesinin “kuvvet” değil, duygu anlamına geldiğini ifade etmiştir. Aynı sayfada geçen “حونيت مقروسقوية” terkinin üstüne “1” yazarak daha sonra üst tarafta “1. Mikrop” diye açıklamıştır. 17. Sayfada geçen “الحموضة الهوائي بقاربون” ibaresinin üzerine “2” rakamını vererek sayfanın sol kenarına “karbondioksit” diye not yazmıştır. Celâlî, bu şekilde *Kızıl İcâz* kitabı üzerinde dikkatli bir metin okuması yapmıştır ki, esasında 83 senelik ömründe çok sayıda kitap okuyan Molla Musa'nın diğer kitapları okuma usulü hep böyleydi. Nitekim evlatlarına “*bir hocanın kütüphanesindeki bir kitabı açıp baktığınızda şayet kalem dokunmadıysa bilin ki o hoca o kitabı okumamıştır.*” Molla Musa Celâlî'nin evindeki şahsi kütüphanesinde bulunan yüzlerce kitabı bu şekilde olup bilim adamları ve araştırmacılar tarafından dakik bir şekilde bilimsel çalışma konusu yapılmaya hazır ve müsaittir.

92 Bkz. Molla Musa Celâlî, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 7-227.

Celâli'nin Sembol Yayınları tarafından 2009 yılında İstanbul'da yayınlanan “*Ta'likât alâ Kızıl İcâz*” adlı matbu eserinde takip ettiği metodu buraya kadar serpiştirilmiş şekilde yazmış olmakla birlikte burada kısa bir şekilde birkaç hususa daha değinmek gerekmektedir. Molla Musa yukarıda bahsedilen tecrübesine dayanarak Bediüzzaman Said Nursî'yi rüyasında görürken onun “*Mantık ilmi gittikçe unutulmaktadır. Mantık ilmine değer veriniz. Benim bu konudaki kitabıma da bir şerh ve hâşiye yaz.*” Şeklindeki rüya alemindeki sözü üzerine İstanbul'dan Doğubeyazıt'a döndükten sonra bu eserini yazmıştır. Bu eserini yazarken sağlığında Molla Sadreddîn Yüksel'den talep ettiği ta'liklerini alma imkânı bulamadığından, onun vefatından sonra oğlu Müfit Yüksel'den talep etmiş, o da babasının bu konudaki notlarını Molla Musa'ya teslim etmişti. Aynı şekilde Molla Abdülmecid Nursî'nin *Kızıl İcâz* ve Şeyh Safvetullah Oxîni'nin de *Şerhu's-Süllem* üzerindeki notlarını temin ederek onlardan istifadeyle ve daha önceki notlarından hareketle yeni bir kitap yazmıştır. Bu yeni kitapta şu usulleri takip etmiştir:

- a. Farklı nüshalar arasında mukayese yaparak yeni bir metin yazmıştır.
- b. Bediüzzaman Said Nursî'nin izahatını onun diğer eserlerine dayanarak şerh etmiştir.
- c. Kelime ve kavramları lügat kitaplarından ve mantık ve diğer ilmî alanların temel kaynaklarından istifadeyle tanımlamıştır.
- d. Metin içinde telmih yoluyla veya parça halinde işaret edilen ayet ve hadislerin ilgili metnini iktibas ederek bu ayetleri yazmıştır.
- e. Kendi ta'liklerinden önce Molla Sadreddîn ile Molla Abdülmecid'in ta'liklerini olduğu gibi nakletmiştir.
- f. Bunlardan hareketle kendi ta'liklerini de eklemiştir.
- g. Açıklanan kelime, cümle ve paragrafları anlaşılır hale getirmek için çok sayıda kaynak kitap kullanmış, onların müelliflerinin ve kitaplarının isimlerini zikretmiştir.
- h. Kitaplarını yüksek lisans tezi, doktora tezi formatında yazmayı esas almadığından ve bu şekilde bilimsel bir dergi, makam ve kuruma ibraz etme ihtiyacı hissetmediğinden üniversitelerde takip edilen yazı yazma usulü yerine kadim ulemanın usulüne göre çalışmalarını yazmıştır. Bu konuda tenkit yapanlara “Beni kendinizle kıyaslamayın, siz unvan maksadıyla bu şekilde yazıyorsunuz, bense anlaşılması zor olan eserlerin anlaşılmasını sağlamak için yazıyorum. Benim kitaplarımı yazarken güttüğüm maddî bir kastım yoktur.” demiştir.

6.9. Modern Bilimsel Verilerden Yararlanma

Molla Musa *Kızıl İcâz* metnini şerh etmeyi esas aldığından dolayı Bediüzzaman'ın çağın ilmî gelişmesinin ürünü olan kelime, kavram ve bilimsel bilgileri kullanması durumunda onlarla ilgili izahatı yapmıştır. Örneğin Bediüzzaman bir yerde serd ettiği şu uzun cümlede anlaşılması zor olan kelime, kavram ve açıklamalar olduğundan Molla Musa onları kısa cümlelerle izah etmiştir:

اعلم ان الرابط بين مأخذي جنس الانسان وفصله هو النفس ذوالرأسين الموظف بوظيفتين صاحب الثمرتين المتوجه الي القبلتين المثمر اسافله لنار حياة الحيوان مع تصفية مائها المولد اعاليه لحركات الناطق فبدخوله الي عالم الغيب يصفى الدم الملوث بانقراض الحجيرات المحللة بسر امتزاج مولد الحموضة الهوائي بقاربونه بسبب العشق الكيميووي فاذا يمتزج العنصران يتحد كل جزأين منهما فاذا يتحدان يتحركان بحركة واحدة فتبقي الحركة التي يتحرك بها جزء معلقة باقية فبسر تحول الحركة حرارة والحرارة حركة تنقلب هذه الحركة المعلقة حرارة غريزية اعني نار حياة الحيوان فبينما النفس خارج من عالم الغيب الي الشهادة تعبا اذ يتداخل في المخارج متكيفا بالصوت والصوت يتفرق علي المقاطع متحولا حروفا اجدي من تفاريق العصا بيننا هي قطعات الصوت لاهلاك بها اذ صارت اجساما لطيفة عجيبة النقوش غريبة الاشكال حاملة الاغراض والمقاصد تطاير مترنمة من اوكارها مرسله لما قدر لها صانعها الحكيم سفراء بين العقول فاللفظ زبد الفكر وصورة التصور وبقاء التأمل ورمز الذهن فبسبب الخفة والتعاقب وقلة المؤنة وعدم المزاحمة وعدم القرار ترجح اللفظ لهذه النعمة

العظمي فما اجهل من يكذب او يسرف بقيمة هذه النعمة⁹³

“Bilmelisin ki, insan cinsi ile faslının lafız konusundaki irtibatı sağlayan rabıta nefesdir. Nefes ise; iki başlı, iki vazife ile görevli, iki meyvenin sahibi, iki kibleye yönelmiş bir hakikattir. Aşağı tarafta canlılar için hayat meyvesini veren ve suyunu arındıran bir ateşi tutuşturur. Yukarı tarafı ise, konuşmayı sağlamak için hareketler doğurur. Nefes, alem-i gayba girdiğinde, çözülen hücrelerin enkâzı ile kirlenen kanı temizler. Bu işlemi bir aşk-ı kimyevî sonucunda hidrojen ile karbondioksidin izdivaçları/birleşmeleri sayesinde gerçekleştirir. Bu iki unsurun birleşmesi sonucunda her iki tarafın parçaları ittihad edip bir tek vücut haline gelir. Bu ittihadın neticesinde ikisi bir tek hareketle hareket ederler. Böylece iki hareketten biri aktif hale gelirken, diğer hareket muallakta kalır. “Hareketin hararete dönüşmesi, hararetin de harekete dönüşmesi” ilmî bir kaide olduğuna göre, muallakta kalan hareket hararet-i garizeye/hayat-hayvaniyetin ateşine inkılab eder. Keza nefes yorgun yorgun alem-i gaybden alem-i şehadete çıktığında ses ile tekeyyüf ettiği halde meharic-i hurûfun içine girer. Ses ise, hareflerin maktalarına dağılır ve harflere dönüşür ki, bu dönüşüm, “her parçası bağımsız bir baston olacak güzellikte olan bastondan daha güzel” manasına gelen darb-ı meseldeki dönüşümlerden daha dönüşümler göstermektedir. Halbuki bunların her birisi hareketsiz birer ses parçasıdır. Buna rağmen bu hareketsiz ses parçalarına dağılan nefes, acip nakışları, garip şekilleri bulunan, değişik hedeflere koşan latif cisimlere dönüşür. Bununla beraber, bu sese dönüşen nefes, yuvalarından çıkıp uçarken öten kuşlar misali, harflerin meharici denilen yuvalarından çıkarken terennüm ile uçar. Sani-i Hâkim'in kendisi için takdir ettiği yere doğru uçup giderken, akıllar arasında iletişim kurmak için bir elçilik görevi yerine getirir. Lafız, fikrin özüdür. Tasavvurun suretidir. Teemmülün bekasıdır. Zihnin remzidir. Hafifliği, peş peşe gelişi, masrafının azlığı, çatışmasızlığı, bir yerde kararsızlığı/durmazlığı sebebiyle lafız bu büyük nimetin vesilesi olmuştur. Bu nimeti tekzîb eden yahut kıymetini bilmeyip israf eden kimsenin cahilliğine bakar mısın?”⁹⁴

Bediüzzaman bu şekildeki muasır malumattan hareketle *Süllem* metnini izah sadedinde bilimsel meselelere dikkat çekerek oradan hareketle Yüce Allah'ın azamet ve sanatına dikkat çekerken genellikle “اعلم” lafzıyla başlamıştır. Molla Musa, Bediüzzaman'a ait metnin içindeki bu tür muasır malumatı izah etmek ve onun ifadelerini daha da anlaşılır hale getirmek için bazı izahlar yapmıştır. Mesela “مولد الحموضة” kavramını açıklamak için şunları yazmıştır:

(مولد الحموضة) هو اوكسيجن (بكرينه) هو جسم بسيط هو العنصر الاساسي في تكوين الفحم علي جميع انواعه يدخل الكربون في تركيب جميع الكائنات الحية

“Hemuza (asit)” oksijen demektir. “Onun karbonu” sözündeki karbon, basit bir cisimdir. Bu da bakteri veya asidin bütün türlerinin oluşumunda rol oynayan esas unsurdur. Karbon bütün hayat sahibi canlıların terkbine dahil olmaktadır.”⁹⁵

İşte Molla Musa'nın *Ta'likât*'ında bu tarzdan bazı açıklamalar vardır.

6.10. Süllem Metnine İtiraz ve Tashih

Molla Musa şerh, hâşiye ve ta'liklerinde metne sadık kalmayı esas alır, te'vîl etme imkânı buldukça metin müellifinin açıklamalarını makul tarzda izah etmeye gayret gösterirdi. Eserlerini inceleyenler ve tedrisatından geçenler bunu çok iyi bilirler. Kendisinden önce bir âlim tarafından bir mesele izah edildiye, onun açıklamaları ile yetinir, o açıklamaları yeniden kendi ifadeleriyle formalize etmekten hoşlanmazdı. Bunu da ulemaya karşı bir edep meselesi olarak görürdü. Bu eserde de aynı tavrı takınan Molla Musa

93 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 69.

94 Bkz. Beki, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 76.

95 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 73-75.

Celâli, diğer eserlerinde görüldüğü üzere şayet metin içinde izah edilmesi mümkün olmayan ve ilmî açıdan hatalı olduğu sarahaten anlaşılan cümlelere rastlarsa, bu durumda da onu kendi ifadesiyle değil de başka bir âlimin ifadesiyle ele alır, bu çerçevede metni tashih etme ve okuyucuyu tenbih etme gayretine girerdi. İşte bu duruma en güzel örnek olarak şu metni gösterebiliriz:

”قول الناظم: (ولايجوز في الحد الخ) قال البيجوري في حاشيته علي متن السلم: الفرق بين الحد ود والرسوم انما هو في التي للتقسيم واما التي للشك او للابهام فهي ممتنعة فيهما. وما ذكره المصنف من عدم جواز او التي للتقسيم في الحدود، وجوازا في الرسوم لم ينفرد به بل صرح به الاصبهاني حيث قال: وتجاوز او في الرسم بخلاف الحد لان النوع الواحد يستحيل ان يكون له فصلان علي البدل بخلاف الخاصتين علي البدل آه وخالف شيخ الاسلام زكريا في ذلك فجوزها في الحدود واستند الي تعريفهم النظر بانه الفكر المؤدي الي علم او غلبة ظن معني ان النظر قسمان احدهما يؤدي الي العلم كقولك العالم حادث وكل حادث لابد له من محدث وثانيهما يؤدي الي غلبة ظن كقولك زيد يطوف ليلا بالسلاح وكل من هو كذلك فهو لص آه (اما التشكيكي فلضديته للتعريف) لان المقصود من التعريف التوضيح والبيان (واما ما يري من او التقسيمي الخ) وهذا يشير الي ان الاستاذ رجح قول شيخ الاسلام زكريا وقد تقدم أنفا“⁹⁶

Bu açıklama esasında Süllem metninde geçen şu beyite dair bir açıklamadır:

ولا يجوز في الحدود ذكر او وجائز في الرسم فادر ما رروا

“Hadd-i tâm ve hadd-i nâkista “او” kelimesini terdîd harfini zikretmek caiz değildir. Fakat resm-i tâm ve resm-i nâkista caizdir. Bu konuda mantık âlimlerinin naklettiklerini iyi idrak eyle.”⁹⁷

Molla Musa burada Ahdarî'nin caiz değildir dediği kullanıma İsbahânî'nin de katıldığını, ancak Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî'nin bu konuda muhalefet ederek “او” edatının hadlerde de kullanılmasının caiz olduğunu söylediğini gerekçesiyle birlikte izah etmektedir. En sonunda “وهذا يشير الي ان الاستاذ رجح قول” كذا Bu ifade, Üstad'ın Şeyhülislâm Zekeriyâ'nın görüşünü tercih ettiğine işaret etmektedir.” diyerek Bediüzzaman'a katıldığına işaret etmektedir. Bu ifade aynı zamanda Molla Musa'nın *Süllem* müellifi Ahdarî'ye katılmadığının da işaretidir.

Sonuç

Mantık ilmi, İmam Gazzâlî'nin “mantık ilmini bilmeyenin ilmüne itibar edilmez” sözünden ve bu konuda yazdığı “*Makasidu'l-Felâsife*” ve “*Mi'yâru'l-Ulûm*” eserlerinden sonra şark İslâm dünyasında medreselerdeki müfredatın vazgeçilmez dersi oldu. Bundan sonra günümüze kadar çok zengin bir mantık literatürü gelişti, çok sayıda mantık metinleri nesir ve manzum halinde yazıldı. Bu metinler üzerinde de şerh, hâşiye ve ta'lik türünden çok sayıda kitap yazılmıştır.

Mantık İlminde yazılan manzum metinlerin başında Ahdarî'nin yazdığı *es-Süllemü'l-Münevrek* gelmektedir. Bu metin üzerinde de çok sayıda şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Yazılan şerhlerden birisi de Bediüzzaman Said Nursî'nin yazmış olduğu *Kızıl İcâz* isimli eserdir. Bediüzzaman'ın bu eseri dil ve üslup açısından son derece zordur. Onun doğru bir şekilde anlamak için hem Arapça Dilinde, hem mantık ilminde, hem de felsefî ve dinî ilimlerde mütehasıs olmak, derin bir bilgi birikimine sahip olmak gerekmektedir.

Kızıl İcâz eseri üzerinde bugüne kadar birkaç şerh ve ta'lik çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilkinin Molla Abdülmecîd Nursî yazmıştır. *Kızıl İcâz*'ın metni olan Süllem üzerine Şeyh Safvetullah Oxînî bir şerh yazmıştır. Daha sonra Molla Sadreddin Yüksel ta'lik yazmıştır. Molla Musa Celâli bütün bunları bir araya getirerek *Süllem* üzerinde yazılan bazı şerh ve haşiyeleri de kullanarak, ayrıca diğer ilmî kaynaklardan istifade ederek *Ta'likât alâ Kızıl İcâz* adlı bir eser yazmıştır. Bu eserinde Bediüzzaman'a ait anlaşılması zor ifadeleri açıklamış, işaret edilmesi gereken konularda bilgi vermiş, telmih edilen ayet ve hadisleri

96 Molla Musa Celâli, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, 161-168.

97 Akgündüz, *Kızıl İcâz Tecümesi*, 268.

zikretmiş, İslâmî kaynaklardan faydalanarak işlenen konulara destek veren, açıklayan ve zenginleştiren nakillerde bulunmuştur.

Molla Musa Celâli, *Kızıl İcâz* şerhinde sadece bir açıklama yapmakla kalmamış, aynı zamanda mantık ilminin önemini de vurgulamıştır. Mantık, Celâli'ye göre, diğer mantık alimlerinin beyan ettiği gibi insan düşüncesinin doğruluğunu sağlamak için vazgeçilmez bir araçtır. Bu bağlamda, mantığın dini ilimler ve günlük yaşamla ilişkisini, doğru düşünme ve yanlış anlamaları engelleme noktasında önemli bir araç olarak değerlendirmiştir. Onun bu bakış açısı, mantık ilmini sadece akademik bir disiplin olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve dini bir gereklilik olarak görmesini sağlamaktadır.

Celâli'nin şerhinin asıl metni olan Bediüzzaman Said Nursî'nin *Kızıl İcâz* adlı eseri, mantık ve kelâm ilmi açısından önemli bir yapı taşıdır. Nursî, bu eserinde mantığın temel kaidelerini, özellikle Kur'an ve Sünnet ışığında, İslami düşüncüyü geliştirmenin bir aracı olarak ele alır. *Kızıl İcâz*, mantık ilminin insanı akıl ve hikmet yolunda doğruya yönlendirmedeki gücünü tartışırken, bu ilmin doğru düşünme ve imanla olan ilişkisini de derinlemesine işler.

Celâli'nin *Kızıl İcâz* üzerine yazdığı talikat, Nursî'nin mantık ilmine dair görüşlerini daha anlaşılır hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda onun bu alandaki bilimsel katkılarını da genişletir. Celâli, *Kızıl İcâz*'ı hem bir mantık çalışması hem de İslami ilimlerin belli bir usul ve esas çerçevesinde anlaşılmasını sağlayan bir metodolojik kılavuz olarak ele alır. Bu eserde mantıkla ilgili yapılan açıklamalar, aynı zamanda Said Nursî'nin düşünce sisteminin temel taşlarına işaret etmektedir. Celâli, bu şerhte Nursî'nin mantık ilmine dair görüşlerini sistematik bir şekilde açmakta ve metnin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Onun yazdığı talikat, *Kızıl İcâz*'ın mantık ilminin temelleri üzerine kurulu bir düşünce yapısını pekiştiren bir yorum olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca, Celâli'nin eserinde yer alan açıklamalar, Nursî'nin düşüncelerinin kavranmasına, islami ilimlerde takip ettiği metodolojinin anahtarı mahiyetindeki bilimsel tavrının anlaşılmasına ve onun düşüncelerinin daha geniş bir çerçevede ele alınmasına olanak sağlar. Molla Musa Celâli'nin *Kızıl İcâz* şerhi, mantık ilminin İslam dünyasındaki önemini vurgulayan önemli bir eser hüviyetini de taşımaktadır. Celâli, *Kızıl İcâz* üzerinde yaptığı talikatla sadece mantık ilmini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda bu ilmin insan düşüncesini doğru yönlendirmede oynadığı rolü de gözler önüne serer. Bediüzzaman Said Nursî'nin *Kızıl İcâz*'ı, mantık ilmini İslami bir bakış açısıyla ele alırken, Molla Musa Celâli'nin bu esere yaptığı katkılar, eserin anlaşılabilirliğini artırmış ve İslam düşüncesinin temel ilkeleriyle uyumlu bir mantık anlayışının geliştirilmesine yardımcı olmuştur.

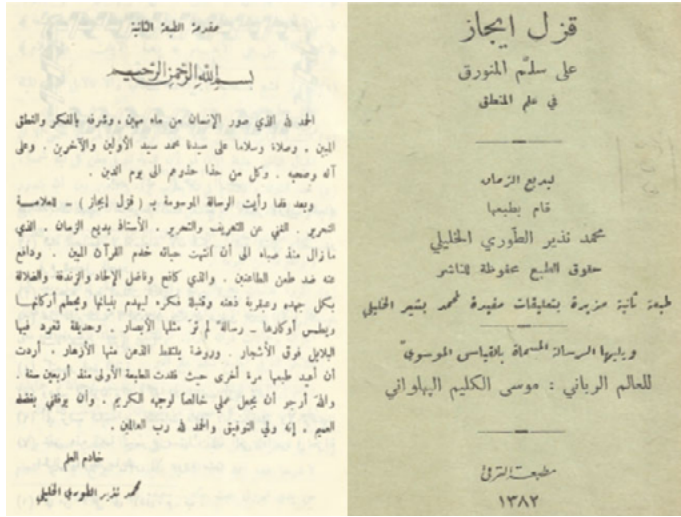
Molla Musa Celâli'nin bu eserinden sonra *Kızıl İcâz* eseri Türkiye bilimsel kamuoyunda yeniden dikkatleri üzerine çekmiş, *Kızıl İcâz* eserini anlamak ve üzerinde çalışmak isteyenler için başvuracakları bir kaynak olmuştur. Nitekim 2009 yılında Sembol yayınları tarafından yayımlandıktan sonra 2020 yılının Ocak ayında Prof. Dr. Ahmet Akgündüz ve 3 Eylül 2020 tarihinde Prof. Dr. Niyazi Beki tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Her ikisi de tercümelerinde buna işaret etmiştir.⁹⁸ Celâli'nin bu çalışması bu itibarla "*Süllem Literatürü*" ve Mantık İlmi konusunda önemli bir kaynak olma vasfını kazanmıştır.

98 Bkz. Akgündüz, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 16; Beki, *Kızıl İcâz Tercümesi*, 8.

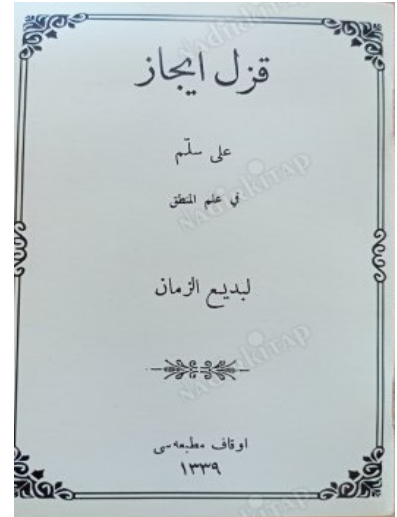
Kaynakça

- Ahdarî, Abdurrahmân b. Muhammed, *es-Süllem el-Münevrak*, Daru'l-Haşimî, İstanbul, 2015.
- Ahdarî, Abdurrahman b. Muhammed, *Şerhü's-Süllem el-Münevrak*, Haşimî Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Thk. Şuayb el-Arnaud v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1413/1993.
- Akgündüz, Ahmet, *Kızıl İcâz Tercümesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Akgündüz, Ahmet, *Kızıl İcâz Tercümesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Beki, Niyazi, *"Kızıl İcâz" Tercüme ve Şerhi, Tenvir Neşriyat*, İstanbul, 2020.
- Bingöl, Abdulkuddüs, "İsâgüci", *Tdv İslâm Ansiklopedisi*, Tdv Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bolay, M. Naci, "Ahdarî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988.
- Celâli, Molla Musa, *Hâşiye ala İşârâtü'l-İ'câz*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2008.
- Celâli, Molla Musa, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, Sembol Yayınları, 2009.
- Demenhûrî, Ahmed b. Abdülmun'im, *İzâhu'l-Mübhem min Meânî's-Süllem*, Haşimi Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Demir, Abdullah, "Bediüzzaman Said Nursî'nin Mantıkla ilgili İki Eseri: Kızıl İcâz ve Talikat", *JQSMS: Journal of Quranic Studies and Modern Science* (www.quranicstudiesjournal.com), ISSN: 2734-2336, 2021, Volume 2, Issue 3, p. 61-72.
- Derrâcî, Buzyânî, Abdurrahman *el-Ahdarî el-Âlimu'süfîyyu'llezî Tefewweqa fi Asrihi*, Cezair, 2009.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî. *Sünenü Ebü Davud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Erdem, Hüseyin Subhi, "Bitlisli Said Nursî'nin "Kızıl-İ'caz" Adlı Mantık Kitabının Sistematiği, Konuları ve Genel Mantık Konteksti İçinde Değerlendirilmesi", *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 09-13 Haziran 2009-Van, 536-695.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Makasidu'l-Felasife*, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- Gecit, Mehmet Salih. "Bediüzzaman Said Nursî'nin Kızıl İcâz Şerhi Üzerine Yazılan Talikat Çalışmalarına Genel Bir Bakış". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (Aralık 2022), 41-62.
- Gür, Rauf Pehlivan, *İsâgüci Tercümesi*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mace*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Küçük, Hasan, *İslâm'da ve Batıda Mantık*, MÜİFY, İstanbul, 1988.
- Necip Taylan, *Mantık Problemleri, Tarihçesi*, MÜİFY, İstanbul, 1996.
- Nedim, Mahmud, *Senedü'l-Muhkem fi Tercümetü's-Süllem*, İstanbul 1317.
- Nergis, Murat, *İsâgüci Tercümesi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2017.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Kızıl İcâz* (Saykalu'l-İslâm İçinde), Daru Levamii'l-İslam, Mekke, 1435.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Kızıl İcâz*, Evkâf Matbaası, İstanbul, 1339.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Kızıl İcâz*, Sözleryayınevi, İstanbul 1995.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Kızıl İcâz*, Şerh: Abdülmecid el-Vânî, y.y., tsz.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Kızıl İcâz*, Ta'lik: Muhammed Beşîr el-Halilî, Matbaatu't-Terakiy, 1385/1965.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınevi, İstanbul 1996.
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Ta'likât alâ Burhâni'l-Gelenbevi fi'l-Mantık*, Sözleryayınevi, İstanbul, 1993.
- Savran, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Şahiner, Necmeddin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, 1988.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D8%A8%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%85%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AE%D8%B6%D8%B1%D9%8A (Erişim: 11.08.2024)
- Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.
- <https://chatgpt.com/>
- https://ia904708.us.archive.org/zip_dir.php?path=/13/items/Ahdari-Es-Sullemul-Munevrak-Serh-Hasiye-Takrir.zip&format=s=TEXT%20PDF,IMAGE%20CONTAINER%20PDF (Erişim: 12.08.2024).
- <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ahdari/iliskili-maddeler> (Erişim: 12.08.2024).
- <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-hakiki-tercumanini-bekleyen-eseri-kizil-icaz-1052g.htm> (Erişim: 15-08.2024)
- <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-hakiki-tercumanini-bekleyen-eseri-kizil-icaz-1052g.htm> (Erişim: 15.05.2024).
- <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-hakiki-tercumanini-bekleyen-eseri-kizil-icaz-1052g.htm> (Erişim: 15.05.2024).

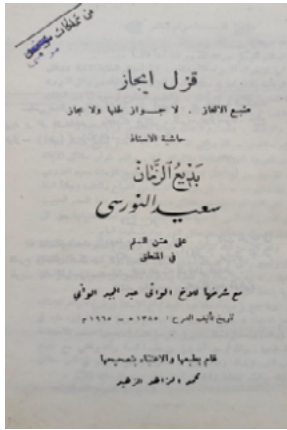

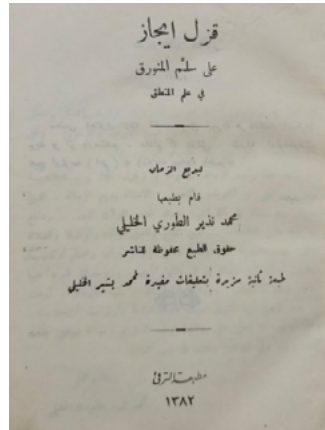
Muhammed Nezir Baskısı

Evkâf Matbaası Baskısı

Abdülmecid el-Vânî Baskısı

M. Nezir Torî Baskısı

Molla Musa Celâlî Ta'likât alâ Kızılı Âcâz

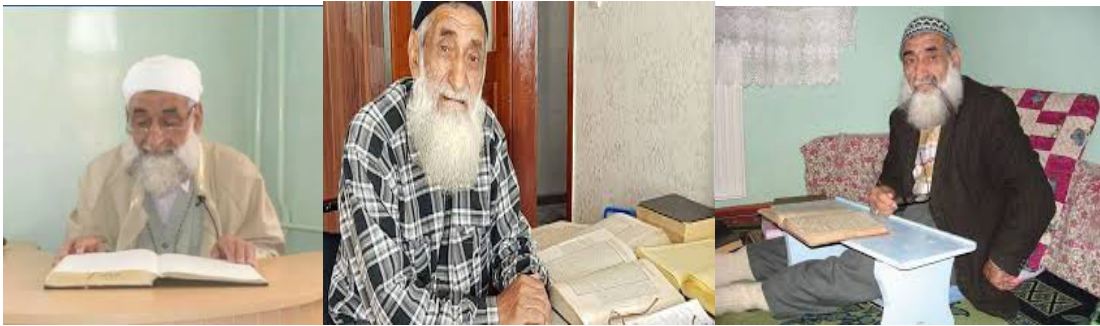
Molla Abdülmecid Nursî'ye Ait Resimler

Molla Sadreddin Yüksel'e ait resimler:

Molla Musa'ya ait resimler:

Kızıl İcâz Tercümeleri

